

קונטרס

שמעתתא דבור

סיכום סוגיית בור

בנימין וייס

תוכן העניינים

סימן א' – בפטור בור ט' ממיתה ..... ה
מקורות / בור ט' ובור י' - שני בורות / בור ט' ממיתה / ביאור"ד הרשב"א בפטור
בור ט' ממיתה / ביאור"ד הרמב"ם בפטור בור ט' ממיתה / תחב"פ לנזקין וסב"א
למיתה.

סימן ב' – סוגיית רב ושמואל ..... יד
שיטת רב / גרמא בבור / חיוב הבל אנזקין / הבל מקדים / שיטת שמואל /
תשלום נזקין במת בבור ט' / בור ברשותו / ר"ע ורבי ישמעאל.

סימן ג' – חיובא דמתקיל ..... כו
מתקיל וחבטה / מתקיל פטור / נשברה כדו / רבי נתן ורבנן / שם תקלה / עביד
גובה / מתקיל חייב / רבי ורבנן / ח' וט' / י' וי"א / אבן ע"פ הבור / מרחיב בור
/ שיטת הבעה"מ / שיטת הרמב"ן / מתקיל בחלל / מתקיל לרב / שיטת הרא"ש
והטור / כיחו וניעו / מבעה זה המים.

סימן א'

בפטור בור ט' ממיתה

ובלשון ראשון ברש"י מבואר דאב מיקרי אף
מה דילפינן מדיוקא דקרא אע"ג דלא
כתיב להדיא בקרא, ויעויין תוס' לעיל (ד"ה הא)
שכ' דאב לא הוי אלא מה שמשמע פשטיה
דקרא, ושמא דיוקא דקרא הוי כפשטיה
דקרא.

בור ט' ובור י' - שני בורות

והחילוק בין ב' הלשונות נראה דנחלקו
בהגדרת בור, דללשון הראשון בור
ט' ובור י' הם שני מהויות שונות, וללישנא
השניה ב' הבורות ענינם אחד אלא זה בכוחו
רק להזיק וזה בכוחו אף להמית, ונ"מ בהגדרות
אלו נראה כדלהלן: איתא לקמן י' א' נ"א א'
החופר בור תשעה ובא אחר והשלימו לעשרה
האחרון חייב רבי אומר אחר אחרון למיתה
אחר שניהם לנזקין, ובביאור מחלוקתם יל"ב
שנחלקו בהנ"ל דלרבי אין ב' הבורות נחשבים
ב' מהויות והחילוק ביניהם הוא רק בכח ההזיק
של כל אחד מהם, ולפיכך ס"ל דכיון דהראשון
חפר שיעור בור לנזקין והאחרון שחפר טפח
נוסף לא הוסיף כלום גבי נזקין משו"ה יש

ג' א' תולדה דבור מאי ניהו אילימא אב י'
ותולדה ט' לא ט' כתיבי ולא י' כתיבי הא לא
קשיא והמת יהיה לו אמר רחמנא וקים להו
לרבנן י' עבדי מיתה ט' נזקין עבדי מיתה לא
עבדי, סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין,
אלא אאסו"מ שהניחן ברה"ר והזיקו ה"ד אי
דאפקרינהו בין לרב ובין לשמואל היינו בור ואי
דלא אפקרינהו אי לשמואל דאמר כולם מבורו
למדנו היינו בור ואי לרב דאמר כולם משורו
למדנו היינו שור.

מקורות

בגמ' מבואר דבור י' הוא אב למיתה ובור ט'
הוא אב לנזקין, ובמקור הדין פירש"י
דבור י' נפקא לן מדכתיב והמת יהיה לו
דמשמע בור עשרה דבר מקטיל הוא חייב
במיתת השור ובור ט' נפקא לן מדיוקא דבציר
מי' במיתה לא חייב הא בנזקין מתחייב.

באופן אחר פירש"י דאף בור ט' כתוב להדיא
בקרא דכתיב ונפל שמה שור או חמור
דמשמע בין מת ובין הוזק בעל הבור ישלם.

לחייב את שניהם דשניהם גרמו הנוקין, משא"כ במת השור ברור שיש לחייב רק האחרון שהוא זה שגמר את המיתה ואע"פ שהראשון התחיל את המיתה [כמבואר בדברי רש"י להלן י' ב' בג' ד"ה פשיטא], אך רבנן סברי דאלו ב' מהויות שונות של בור ומשו"ה אף בנוקין יש לחייב את השני כיון שהבור העכשווי אינו הבור הקודם.

ולפי"ז יל"ב דבר נוסף בהא דבור ט' פטור על מיתה ויל"ב דין זה בכמה אופנים וכדלהלן, אך להנ"ל יל"ב בפשיטות שחייב בור אמיתה הוא רק בבור י' שבו חידשה תורה חיוב על מיתה, אך בור ט' בור אחר הוא ועליו לא דיברה תורה כשחייבה בור על מיתה ומשו"ה פטור בור ט' אמיתה.

ובטל ממלאכה, אך לא מחלק כלל בין בור ט' לבור י'.

עוד יל"ב לפי"ז מ"ש הרשב"א נ"א א' דלא חייבה התורה על מיתה אלא בבור שממית בכל מצב דהיינו בור י', אבל פחות מכך דהיינו בור ו' עד ט' דממית רק אם נופל השור כדרכו אבל באיגדר השור אינו ממית, פטור בעל הבור אף במת השור בנפילה כדרכו, ויש לבאר הגדר בזה דלא חייבה התורה על מיתה אלא בור שכל מהותו הוא מיתה, אך בור פחות מכך שמהותו אחרת היא לא חייבה התורה כלל, והיינו שאין דין שהבור ימית תמיד אלא שיהיה בור שמהותו למיתה, והוא בור י' שיש בו שיעור מיתה.

עוד יל"ב לפי"ז הא דאיתא לקמן נ"א ב' טם טפח או סילק אבניו מהו מי אמרינן מאי דעבד שקליה א"ד נסתלקו מעשה ראשון וקמה ליה כוליה ברשותיה, וצריך להבין מה הצד שיהיה חייב הרי החזיר הבור לקדמותו. אך להמבואר א"ש דבעשאו י' לא הוסיף לבור הקודם טפח אלא עשאו בור אחר, ואח"כ כשטם טפח שוב עשה כאן בור אחר אך אי"ז הבור הקודם ולא חשיב שהחזיר הבור לקדמותו.

עוד יל"ב לפי יסוד זה המבואר בירושלמי (פ"ה ה"וה"ז) דאף דדרשינן שור ולא אדם חמור ולא כלים, מ"מ בור ט' חייב אכלים, ותמוה מ"ט בור י' לא יהיה חייב על כלים מדין הט' טפחים שבו, ולהנ"ל א"ש דחיוב כלים בבור הוא רק במהות בור ט' אבל בור י' הוא מהות אחרת של בור ובכזה בור לא חייבה תורה על כלים. [אמנם יעויין בחזון יחזקאל (פ"ו ה"ד) שביאר שהירושלמי מחלק בין כלי שנשבר ואכתי אפשר להשתמש בו לכלי שנשבר

בור ט' במיתה

ובטעמא דבור ט' פטור אמיתה כ' רש"י: ומיהו אם מת השור אמור רבנן בבור תשעה פטור דלא מחמת הבור מת דאין בו כדי להמית, [וקצת יל"ע דקודם לזה כ' רש"י: אב עשרה. בור עמוק י' טפחים היינו אב דבכך דרכו להמית, ומשמע דטעמא דפטור בור ט' ממיתה הוא משום שאין דרכו להמית, וביאורו ד' כמשנ"ת לעיל דלא חייבה תורה אמיתה אלא בבור מיתה דהיינו שמהותו שונה מבור ט', והכא כתב רש"י בטעם הפטור דודאי לא מת מחמת הבור].

אמנם הרמב"ם (פי"ב מנזק"מ הט"ו) כתב וז"ל: עשה תל ברה"ר אם היה פחות מעשרה פטור על מיתת הבהמה אך אם הוזקה חייב בנזקיה שהנזק אפילו בכל שהוא דבר מצוי וידוע ואין המיתה בכל שהוא מצויה והרי הוא כמו אונס, עכ"ל, ומבואר דטעם הפטור הוא משום אונס [ומ"ש ר' לייב (סימן נ"א) לחלק דדוקא בתל ט' הפטור הוא משום אונס אבל בבור ט' אי"צ לזה דבלא"ה פטור משום שאין על בור ט' שם מזיק לענין מיתה, לא הבנתי, דברמב"ם שם כתב טעמא דאונס אף על בור שהרי הזכיר בדבריו שם תל כל שהוא וחפירה כל שהוא וחפירה היינו בור].

ומדברי הרשב"א נ"א א' מתבאר טעם אחר, דבגמ' שם מבואר דלר"נ יש חבטה למיתה אף בבור פחות מ' ושקיל וטרי בדבריו עד דמסיק דלעולם אין חבטה בפחות מ' והא דקטריף ר"נ לבהמה שנפלה לאמת המים אע"ג שאינה עשרה טפחים ה"ט דמכריסא דתורא לארעא הוי ארבעה טפחים ואמת המים הויא ששה טפחים ואשתכח דכי קא מחבט השור מעשרה הוא דמחבט, ומקשי אלא מתני' דקתני מה בור שהוא כדי להמית עשרה טפחים אף כל שיש בו כדי להמית עשרה טפחים בשיתא נמי סגיא, ומשני אמרי מתני' דאיגדר לבור, ומבואר דבור ט' דפטור ממיתה היינו בכגון דאיגדר לבור, אבל נפל כדרכו אפילו בבור ו' חייב.

והקשה הרשב"א דכיון דאם היה נופל השור כדרכו היה מת אף בבור ו' א"כ ליחייב אף באיגדר דתחילתו בפשיעה וסופו באונס, ותירץ הרשב"א וז"ל: אלא נ"ל ה"פ, דמתני' דלתשלומין, ואיכא מיגדר דאין בו כדי להמית בפחות מעשרה, ולפיכך שנינו עשרה, ולומר שלא חייבה תורה אלא בבור שיש בו לעולם כדי להמית ואפילו במיגדר עכ"ל, והיינו שבור ו' פטור על מיתה אפילו בכדרכו וממילא ל"ש לחייב אמיגדר מדין תחב"פ וסב"א דאפילו על הפשיעה עצמה נמי פטור.

ומבואר מדברי הרשב"א דטעמא דפטור בור ט' אמיתה אינו משום שלא מחמת הבור מת ולא משום אונס אלא גזיה"כ הוא דבעינן בור שראוי להמית תמיד, וממילא אף אם אירע שמת השור בבור ט' פטור בעל הבור כיון דאין בורו ראוי להמית תמיד.

ביאור הרשב"א בפטור בור ט' ממיתה

ומה שהקשה הרשב"א דבאיגדר השור לבור ליחייב בעל הבור מדין תחב"פ גבי נפל כדרכו וסב"א גבי נפל באיגדר, אי"ז קשה לפמ"ש רש"י בטעם הפטור דבור ט' ממיתה דלא מחמת הבור מת, דכיון דלא מת מחמת הבור ל"ש לחייבו מדין תחב"פ.

עוד הקשה שם הרשב"א דאם איתא דבור ו' חייב על מיתה כדרכו קשיא דהרי בור בור כתיב אחד למיתה ואחד לנזיקין (כמבואר בירושלמי פ"ו ה' ג' והובא בתוס' כאן) ואמרינן (נ"ב) מה בור שיש בו כדי להמית עשרה אלמא בור של נזיקין אינו של מיתה, ואם איתא, של נזיקין ושל מיתה הכל אחד וכשנפל כדרכו.

ומכ"ז הכריח הרשב"א דודאי בור ו' פטור על מיתה אף בנפל כדרכו דלא חייבה תורה אלא בבור שיש בו לעולם כדי להמית ואפילו במיגדר. וכבר כתבתי לעיל לבאר דלא חייבה תורה בור על מיתה אלא בבור שכל

מהותו היא למיתה, ולפי"ז בור ט' שפטור אינו סתם גזיה"כ דכיון דאין בו כדי להמית תמיד פטור אף באופן שיש בו כדי להמית דהיינו בנפל כדרכו, אלא מה שאין בו כדי להמית הוא סיבה להגדיר בור זה כאינו מיוחד למיתה, וכשיש בו כדי להמית תמיד חייב משום דזהו שיעורא שנתנה תורה לחיוב בור על מיתה.

ובאופ"א יל"ב דבעינן שהמיתה תהא מחמת הבור, אבל בור ו' שממית בכדרכו אי"ז מחמת הבור אלא מחמת השור והבור ומשו"ה חסר לו בשם בור, משא"כ בור י' שממית תמיד אפילו באיגדר יש לבור שם מזיק גמור. ובצורת הפטור שפטרה תורה יל"ב בב' אופנים האחד, שלא עשאתו התורה להבור ברשותו אלא לענין נזקין אך לא לענין מיתה, ודכוותה מצינו להלן נ"א ב' גבי מרחיב בור ונתקל אחד בבור דאי מההיא גיסא נפל מיחייב המרחיב ואי מההיא גיסא נפל מיחייב בעל הבור הרי דשייך לומר שהבור שייך לענין זה לאחד ולענין זה לשני, ובאופ"א י"ל שהתורה עשאתו ברשותו סתם אלא שפטרנו מלשמור על בור זה מלהמית [וכמ"ש הגר"ד ס"ב דבמקום שפטרנו התורה מלשלם פטרתו אף מלשמור על ממונו המזיק כלפי דבר זה יעוי"ש שנסתפק בזה]. וממילא אין מקום לחייבו על מיתה בבור זה דחייב תשלומין על נזק"מ הוא משום שהיה

חייב לשמור ולא שמר (וכמ"ש הגרא"ז פ"א הי"ד יעווי"ש שחקר בזה) ובזה שלא היה מחוייב לשמור אין לחייבו בתשלומין.

וילה"ק עמש"כ הרשב"א דבור שאינו ממית תמיד אינו בור למיתה מהא דאיתא לקמן נ' ב' אמר רב בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו מ"ט דרב דאמר קרא ונפל עד שיפול כדרך נפילה ופירש"י דרך נפילה בעומק משמע ועל פניו, ומבואר דלרב אין החיוב בבור אלא על ההבל שבו, עוד מבואר דאין ההבל הורג אלא בנופל על פניו, אך בנופל על גביו אין ההבל ממית אלא החבטה ממיתה, וכן איתא להדיא נ"ב סע"ב, וקשה דהרי בור זה אינו הורג תמיד בהבלו אלא אם נפל השור על פניו אך אם נפל על גביו אין ההבל הורגו ונמצא שבור זה אינו מיוחד למיתה ולדברי הרשב"א מ"ט חייב.

עו"ק לפ"מ שפסקו הטושו"ע (בסי' תי"א) דאסו"מ יש לו כל דיני בור לחייב נ"ש מתחילתו על מיתת הבהמה או היזקה, וכיון דאסו"מ אינו ממית תמיד מ"ט חייב במיתת הבהמה.

ונראה ליישב הקושיא הראשונה לפי הנוסח השני שנתבאר לעיל בדברי הרשב"א דבעינן שהמיתה תהא מחמת הבור בלבד אך אם מתה הבהמה בצירוף גובה רגליה אי"ז

מחמת הבור בלבד, ונמצא דבור ו' חסר בו בשם מזיק, ולפי"ז י"ל דבור י' שממית בהבלו הרי הוא ממית מחמת עצם ההבל בלבד ללא צירוף גורמים אחרים, אך אם נפל השור על גביו לא נכנס אליו ההבל כלל ונמצא שמה שלא מת אינו משום שחסר בכח ההבל אלא משום שנפל השור באופן שאין ההבל בא עליו, ואכתי צ"ב.

וקושיא השניה נראה ליישב לפי נוסח הראשון שנתבאר לעיל בדברי הרשב"א שלא חייבה תורה אמיתה אלא בבור שכל מהותו הוא בור ממית, ויסוד זה מצינו כבר בדברי ר' לייב, יעווי"ש שרצה לבאר לפי"ז דברי הרשב"א וכמשנ"ת, עוד ביאר לפי"ז והו"ד לעיל – מה שכתב הרמב"ם בטעם פטור תל פחות מ' משום דהוי כאונס ואילו אבור פחות מ' דפטור ממיתה לא כתב הרמב"ם טעם לדבר, וביאר ר' לייב דגבי בור לא בעינן לטעמא דאונס דבלא"ה פטור בור ט' ממיתה כיון שאינו בור ממית, אבל גבי תל שאין בו הגדרים הללו בעינן לטעמא דאונס יעווי"ש, ולפי"ז א"ש מ"ט אסו"מ חייב אף על מיתה אף שאינו ממית תמיד, דכל פטורא דאינו ממית תמיד הוא דוקא בבור דיש בו דין שיהיה בור ממית, אבל אסו"מ הרי הוא כתל שאין בו דין שיהא בו כדי להמית תמיד, ומשו"ה כשמתה

הבהמה מחמת האסו"מ חייב בעל האסו"מ
אף שאין באסו"מ כדי להמית תמיד.

ביאו"ד הרמב"ם בפטור בור ט' ממיתה

ובדעת הרמב"ם נראה דסבר כדעת הרשב"א
דבור ט' פטור ממיתה אף בנפל
כדרכו, מדכתב סתמא דבור ט' פטור אמיתה
ולא חילק בין כדרכו לאיגדר, וצ"ב דכיון
דלהרמב"ם פטור בור ט' ממיתה הוא מטעם
אונס ולא גזיה"כ כמ"ש הרשב"א, מ"ט פטור
בעל הבור בנפל כדרכו והלא פשיעה היא,
[וקושיא זו ילה"ק אף לדעת רש"י דפטור בור
ט' ממיתה הוא משום דאמרין דלא מחמת
הבור מת, אך בנפל כדרכו דודאי מת מחמת
הבור מא"ל], ובאיגדר נמי ליחייב דתחב"פ
וסב"א.

ובטור (סימן ת"י ס"י) הביא שהרא"ש כתב
כדברי הרשב"א אך הרמ"ה חילק
בבור ו' בין איגדר שפטור לנפל כדרכו שחייב,
וצ"ע איך יתרץ קושיות הרשב"א מ"ט פטור
באיגדר הא הו"ל תחב"פ וסב"א ועוד דבור
בור כתיב. ואפשר ליישב בפשיטות דהרמ"ה
ס"ל בטעמא דפטור בור ט' ממיתה כדעת
רש"י דלא מחמת הבור מת וא"כ ל"ש לחייבו
מדן תחב"פ, קושיא השניה יש ליישב דאכתי
משכח"ל בור לנזיקין בלבד בבור ה' טפחים,

ואף דבור ו' הוא גם לנזיקין וגם למיתה מ"מ
בלא"ה בור י' הוי בור בין לנזיקין ובין למיתה,
ולא אמרו בור בור אלא לענין דמשכח"ל בור
שהוא רק לנזיקין ולא למיתה, וצ"ע מה סבר
הרשב"א בקושייתו זו. אמנם על הרמב"ם
שכתב להדיא בטעם הפטור משום דהוי כמו
אונס צ"ע כנ"ל.

ונראה ליישב קושיא השניה על הרמב"ם
[מ"ט לא יתחייב באיגדר משום
תחב"פ וסב"א], דענין תחב"פ וסב"א הוא
דכיון דאם היה ממלא חובת שמירתו כלפי
הדבר שפשע בו לא היה קורה האונס, משו"ה
כשפשע ולא מילא חובת שמירתו חייב אף על
האונס, דוגמא לדבר הא דתנן לקמן כ"א ב'
הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את
הכלים משלם נ"ש מפני שהן מועדין, וקאמר
עלה בגמ' טעמא דקפצו הא נפלו פטור אלמא
קסבר תחב"פ וסב"א פטור אלא למ"ד חייב
מא"ל כגון דמקרבי כלים לגבי כותל דכי קפצי
בקפיצה לא נפלי עלייהו ואפילו תחב"פ ליכא
ע"כ, ומבואר דאין לחייבו על האונס אלא
כשיש מקום לומר שאם היה שומר על
הפשיעה אף האונס לא היה קורה כגון כלים
דמרחקי מהכותל שאם היה שומר שלא
יקפצו לשם אף לא היו נופלים שם, אך כלים
דמקרבי לגבי כותל שבקפיצה אינם יכולים
להגיע לשם רק בנפילה ואף אם היה שם גדר

[גבוהה מעט מן הגג באופן שאפשר להתגלגל תחתיה אך לא לקפוץ] היו יכולים ליפול על הכלים, א"כ אונס הנפילה לא בא מחמת פשיעת שמירתו על הקפיצה ומשו"ה פטור על האונס אף למ"ד תחב"פ וסב"א חייב. ולפי"ז יש ליישב דפטורא דאונס דמיתה בבור ט' אינו משום שקיים חובת שמירתו, שהרי לא שמר כלל, אלא הוא משום שלא היה מחוייב לשמור כלל כיון שהזיק המיתה לא אמור להיות, וא"כ ל"ש לחייבו על מה שפשע בשמירה לגבי כדרכו ולומר שאם היה שומר על כדרכו לא היה מת באיגנדר, כיון דאין הפטור באיגנדר מחמת שהשור היה שומר לגבי איגנדר, אלא משום שהזיק כה"ג לא היה אמור להיות.

וכעי"ז כתב הגרא"ז (פ"ב מנזק"מ הי"ט) ליישב דברי הרמב"ם (שם הט"ז) שכתב: וכן אינו חייב על מיתת הבהמה בבור או על חביטתה בתל אלא אם היתה הבהמה קטנה או חרשת או שוטה או סומא או שנפלה בלילה, אבל אם היתה פקחת ונפלה ביום ומתה פטור שזה כמו אונס מפני שדרך הבהמה לראות ולסור מן המכשולות, וקשה דכיון דפטורו הוא משום אונס ליחייב מדין תחב"פ גבי שוטה וסב"א גבי פקחת.

וכתב לבאר לפי המבואר לקמן צ"א א' דפטורא דשור פקח ביום הוא משום דיש אומד לנזקין ובדין אומד ל"ש לחייב מדין תחב"פ וסב"א כיון דאין הפטור מחמת ששמר אלא משום שההזיק לא היה אמור להיות, וזהו שכתב הרמב"ם שזה כמו אונס דלא הוי אונס ממש שהרי יכל לכסות הבור אלא דהוי כמו אונס כיון שההזיק לא היה אמור להיות, ולפי"ז ביאר גם דברי הרמב"ם בנידו"ד בפטור בור ט' ממיתה משום דהוי כמו אונס, דאי"ז אונס ממש כיון שלכתחילה לא היה לו לעשות מזיק זה, אלא דהוי כמו אונס כיון שהשור לא היה אמור למות בגובה זה יעוי"ש, ולפי"ז כמו שא"א לחייב על שור פקח מדין תחב"פ כיון דפטורו משום אומד אתינן עלה, כמו"כ אין לחייב על מיתה בבור ט' מדין תחב"פ גבי כדרכו כיון דבזה נמי אתינן משום אומד, אך אכתי תיקשי דאכדרכו גופיה ליחייב דמה אומד שייך בזה, וצ"ע.

תחב"פ לנזקין וסב"א למיתה

ולפי"ז יש ליישב קושיא נוספת שיש להקשות בדעת הרמב"ם, מ"ט אינו חייב על מיתת השור בבור ט' מדין תחב"פ גבי נזקין וסב"א גבי מיתה, ובשלמא לרש"י יש ליישב דהפטור גבי מיתה הוא משום דאמרינן דלא מחמת הבור מת ולהרשב"א נמי י"ל

דגזיה"כ הוא לפטור בבור ט' ממיתה אף היכא דפשע בו, אך להרמב"ם דפטורו הוא מטעם אונס קשה דליחייב מדין תחב"פ וסב"א.

וייש ליישב לפמ"ש בהג"א (פ"נ ס"ז) בשם פר"י מהרי"ח דלא אמרין תחב"פ וסב"א מאב לאב, ויל"ד בכוונתו, ויש לפרש דבריו כמ"ש תוס' כ"ב א' (ד"ה דאפיק) דל"א משום דתחב"פ לגבי רגל לחייב נ"ש לגבי קרן דאפילו פושע גמור לענין קרן לא חייבתו תורה אלא ח"נ, [וההג"א שם נמי איירי בענין זה שכ' תוס'], וכתב הנחל"ד (כ"א ב' ד"ה ולדבריו) וז"ל: ואין לומר דדווקא לענין קרן הוא דלא אמרין כן ומטעם שכתבו התוס' דאפילו פושע גמור נמי אינו משלם רק ח"נ, דז"א, דהא שינוי ודאי חמור מאונס גמור, תדע דבמשונה משלם ח"נ ובאונס גמור פטור לגמרי, ואפ"ה בתחב"פ חייב אפילו באונס גמור, וא"כ מכ"ש במשונה היה לו להתחייב משום דתחב"פ, אלא עכצ"ל דעיקר כוונת התוס' דמאב לאב ל"א תחב"פ וסב"א, עכ"ל, ודבריו מפרסן איגרי דתחב"פ וסב"א דחייב אי"ז משום דהפשיעה נותנת בהאונס את החיובים שיש על הדבר שפשע בו, אלא רק מורידה את סיבת הפטור שיש בהאונס שלא יהא בו פטור דאונס וממילא חוזרים דיניו וניעורין, ולזה כ' תוס' שם דאף שפשע שם לגבי רגל ל"א דליחייב אאונס דקרן [דהיינו משונה דהוי כאונס] נ"ש מדין

תחב"פ וסב"א, שהרי גם אחר שנוריד פטור האונס דקרן ויהא פושע גמור אינו משלם אלא ח"נ, ואין מקום לומר שישלם נ"ש כדין הרגל שפשע בה.

עכ"פ חזינן מדברי הנחל"ד דמאב לאב ל"א תחב"פ וסב"א [וצ"ב בטעמא דמילתא], ואמנם בדברי תוס' לא משמע כ"כ כדבריו וכנ"ל, אך שמא כוונת ההג"א היא כדבריו, ולפי"ז י"ל דל"ש לומר תחב"פ גבי נזקין וסב"א גבי מיתה דהא תרי אבות נינהו זה אב למיתה וזה אב לנזקין כמבואר בגמ' ג' א', וכלשון הרשב"א שם: בור עשרה ובור תשעה הרי הן כקרן שהמועדת משלם נ"ש ותמה אינו משלם אלא ח"נ לפי שכ"א מהן אב בפ"ע ושתי קרנות הן לא ראי זה כראי זה וכן הדין בבור עשרה ובור תשעה, עכ"ל. אכן בזה הוא חידוש לומר שאפילו בתוך אב בור עצמו לא אמרין תחב"פ וסב"א מאב לאב דסוכ"ס שם אחד להן, אך כיון דלא ברירא לי כולי האי טעמא דל"א תחב"פ וסב"א מאב לאב, לע"ע נראה די"ל כן אף גבי אב נזקין דבור ואב מיתה דבור.

אמנם כ"ז הוא לדברי הנחל"ד, אך במרומי שדה כ' א' כתב בדעת בעה"מ שם דס"ל דאמרין תחב"פ גבי שן וסב"א גבי קרן לחייב קרן בנ"ש, ומבואר מחד גיסא דנקט

המרומי שדה כהבנת הנחל"ד דדין תחב"פ
 נותן להאונס דיני התשלומין של הדבר שפשע
 בו וכבר תמהתי בזה לעיל, אך מאידך גיסא
 מבואר גם דס"ל ודאי דאמרינן תחב"פ וסב"א
 אף מאב לאב, ולדבריו ודאי יש לתמוה מדוע
 הכא ל"א תחב"פ גבי נזקין וסב"א גבי מיתה,
 ויעויין עוד או"ש (פי"ב מנוק"מ ה"י ד"ה לכן) שביאר
 דברי תוס' הנ"ל כמ"ש לעיל והיינו דאין הטעם
 דל"א תחב"פ וסב"א מאב לאב, אלא
 דהפשעה רק מבטלת פטור האונס אבל אינה
 נותנת להאונס דיני התשלומין של הדבר
 שפשע בו, ולפי"ז צ"ע כנ"ל.

ולפמשנ"ת לעיל מדברי הגרא"ז יש ליישב
 אף קושיא זו, דל"ש לחייב
 האונס מדין תחב"פ אלא היכי דפטור האונס
 הוא משום שלא היה חסרון שמירה ולזה
 אמרינן דכיון דפשע בשמירה לגבי דבר שהיה
 צריך שמירה ויש לנו לתלות שהאונס התגלגל
 מחמת אותה פשיעה יש לנו לדון אף האונס
 כפשעה, אך היכי דפטור האונס הוא משום
 אומד, דגזה"כ דבור אינו חייב על מיתה עד
 שיהא ראוי להמית, אף אם נמצא שפשע גבי
 נזקין אין לחייבו מדין תחב"פ דמ"מ אף עתה
 אין הבור ראוי להמית.

סימן ב'

סוגיית רב ושמואל

עולם ואינו שלו, לא ר"ל דזהו טעם פטור חבטה דפטור חבטה הוא כנ"ל, אלא ר"ל דאם היה שלו היה חייב אף על חבטה כמבואר בגמ' נ"ג א' מודה רב בכור ברשותו דחייב].

והקשה החזו"א (ב"ק ס"ב סק"ד) מ"ט מחייב רב בפותח בור אהבל הרי אהבל היה מונח שם אף קודם שפתחו וא"כ לא יצר מזיק אלא רק גילהו ומ"ט חייב. והיו שרצו ליישב לפי מה דאיתא לעיל מ"ח א' כיון דאית ליה למלויה ולא קא מלייה כמאן דכרייה דמי, וה"נ פותח כיון שהיה עליו למלאות הבור ולא מילהו הרי הוא כאילו כרה הבור ויצר אהבל, ולא הבנתי דאמנם חשוב הוא ככורה לענין לאחיובי על הבור, אך באמת לא יצר מזיק, ואי חיובא דבור הוא על יצירת מזיק הכא שלא יצר אהבל מ"ט חייב, אך ביאורו"ד (הגר"י שינברג) שהתורה חידשה בפותח שיהא דינו כאילו כרה ממש והביא אהבל.

ותירץ החזו"א דשאני הבל שהוא חונק ומזיק וחשיב כאש, משא"כ קרקע עולם לאו מזיק הוא אלא הנופל עושה פעולת היזק אבל אין כאן שם מזיק בעולם וזה לא חייבה עליו

נ' ב' אמר רב בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו אלמא קסבר חבטה קרקע עולם הוא דמזקא ליה ושמואל אמר להבלו וכ"ש לחבטו וא"ת לחבטו אמרה תורה ולא להבלו התורה העידה על הבור ואפילו מלא ספוגין של צמר מאי בינייהו איכא בינייהו דעבד גובה ברה"ר לרב אגובה לא מחייב לשמואל אגובה נמי מחייב מ"ט דרב דאמר קרא ונפל עד שיפול כדרך נפילה ושמואל ונפל כל דהוא משמע.

שיטת רב

בטעמא דרב דחיובא דבור אהבל אתי ולא אחבט פירש"י: להבלו משום דעבד ליה הבל לבור, אבל חבטו קרקע עולם ואינו שלו, ומבואר דדוקא אהבל חייב כיון שהוא גרם להבל שיבא אך על החבטה פטור כיון שכח חבטה זה של הקרקע היה מונח בה מאז ומעולם והוא לא עשה אלא שהסיר המכסה של החבטה ע"י שחפר לעומק הקרקע, וכיון שלא יצר מזיק אלא רק גילהו פטור דהחיוב בכור הוא על יצירת מזיק. [ומ"ש רש"י קרקע

תורה, עכ"ד. ומבואר מדבריו מהלך אחר בדעת רב דהחילוק בין הבל לחבט הוא לא במה שבהבל יצר מזיק ובחבט גילה מזיק קיים, דלעולם גם על גילוי מזיק קיים נמי יש לחייב מדין בור, אלא דחויבא דבור הוא על כך שהביא לעולם ע"י יצירה או גילוי מזיק, אבל חבטה אינה חשובה למזיק כיון שאינה מזיקה אלא ע"י צירוף כובד הנופל, משא"כ הבל אינו פועל ההיזק ע"י כוחות חיצוניים אלא הוא עצמו מזיק וממית, ולשון רש"י יבמות פ' ב': הבל חמימות כעין עשן.

ובעצם החילוק הנ"ל בין הבל לחבטה היה נראה בפשטות כמשנ"ת דהבל מזיק באופן עצמי אבל חבטה מזיקה רק בצירוף כובד הנופל, אך מלשון החזו"א נראה קצת דיש בזה רובד נוסף דחונק ומזיק וחשיב כאש, ומשמע דלא סגי בכך שההבל אינו צריך לכוחות חיצוניים בשביל להזיק, אלא בעינן נמי שיזיק ההבל באופן חיובי וכלשון רש"י ביבמות דהבל היינו עשן, ויל"ע מ"ט הוצרך לזה, עוד יל"ע מ"ט לא חשיב כאש ולמה חלוק דין בור מדין אש.

וכבר הקשה כן הקה"י (ס"ד) ובתחיל"ד רצה לצדד דאין ההבל מזיק בעצמותו אלא כל דבר מורכב מד' יסודות אש רוח מים ועפר והרכבתו מתפקעת מעצמה בהיותו בהבל

הבור שאינו לפי הרכבתו, אך כתב להוכיח דהבל מחשב מזיק ממש מכח הקושיא הנ"ל מ"ש פותח בור שחייב על ההבל אף שההבל כבר היה מונח בבור מחבטה דפטור עליה כיון שכבר היתה מונחת בבור, וכתב לתרץ כדברי החזו"א דשאני הבל שהוא מזיק ממש בפועל משו"ה חייב עליו כיון דמיד בשעת יצירתו או גילוי ייש מזיק בעולם, אבל חבטה שאינה מזיקה אלא בצירוף כובד הנופל לא חשיבא מזיק עד שעת נפילת הנופל ומשו"ה פטר רב אחבטה, ומכ"ז רצה להוכיח דהבל מזיק באופן חיובי ולא ע"י התפקעות ההרכבה, ולפי"ז הדק"ל מ"ט פטור בור על כלים דמאי שנא בור מאש.

וכתב ליישב דאע"פ דההבל הוא בגדר מזיק מ"מ חשיב כבור משום דעכ"פ אינו הולך ומזיק אלא במקומו קאי והניזק בא אליו, ולפי"ז רצה לחדש דאש המונחת בתוך בור באופן שאינה יכולה לצאת לחוץ ונפלו שם כלים ונשרפו דפטור על הכלים כדין בור, דאש כזו שאינה הולכת ומזיקה דינה כבור.

ובגמ' לעיל ג' א' איתא דאסו"מ שהניחן ברה"ר והזיקו ואפקרינהו בין לרב בין לשמואל היינו בור, וכ' תוס' שם: וא"ת הא רב אית ליה לקמן בור שחייבתו תורה להבלו ולא לחבטו וי"ל דהתם משום דקרקע עולם

פטור משום דקרקע עולם היא, אך קשה
דמפסוק זה יש לפטור כל חבטה אף חבטה
דידיה.

גרמא בבור

מבואר מדברי רב דאף שגרם שהקרקע תזיק
בחבטה מ"מ פטור כיון שלא יצר את
המזיק בידים וכן אין המזיק פועל באופן חיובי,
וצריך ביאור דלכאורה הבל נמי אתי בגרמתו
גרידא שהרי לא הביא את ההבל לבור בידים,
רק ע"י שחפר נוצר ההבל מחמת האויר
הדחוס, וכה"ג גרמא הוא כמבואר בגמ' מ"ח ב'
נכנס שורו לחצר בעה"ב שלא ברשות והבאיש
מימיו חייב, אמר רבא לא שנו אלא שהבאיש
מגופו אבל הבאיש מריחו פטור מ"ט גרמא
בעלמא הוא וגרמא בעלמא לא מיחייב,
ופירש"י דסרחון דנבילה ממילא אתי לה
ונבילה גרמא הוא שגורמת לסרחון שיבא.

ויש ליישב דשאני בור דחייב אף על גרמא
וכלשון התורי"ד נ"ג א' (ד"ה שנתקל): שכל
מעשה הבור גרמא הוא והבורא חייבו בגרמא
זו כאילו עשה מעשה בידים, עכ"ל. אלא דמ"מ
ס"ל לרב דאחבטה פטור דכיון שלא עשאו
בידים וכן אינו פועל מזיק זה בידים אין עליו
שם מזיק כלל ולא חשיב בור. אכן נראה
דקושיא מעיקרא ליתא, דבהאי דהבאיש

הזיקתו אבל הכא חבטה דידיה הוא, וצ"ב
דכבר נתבאר טעמיה דרב בפטור חבט שכיון
שאינו מזיק באופן חיובי אלא בצירוף כובד
הנופל משו"ה לא מחשב בור, ולפי"ז אף
אסו"מ שהניחן ברה"ר מן הראוי שיפטר שאף
אלו אינן מזיקין באופן חיובי.

ומבואר כאן גדר נוסף בבור לדעת רב, דאף
היכא שאין המזיק פועל באופן חיובי
מ"מ אם לולא מעשיו לא היה נעשה הכח
החובט והוא עשהו לחובט חייב אף על חבטה,
ומשו"ה אסו"מ שהניחן ברה"ר חייב כיון דהוא
יצר בידים את הכח החובט, משא"כ כורה
בעלמא לא יצר בידים את הכח המזיק רק
הסיר כיסוי החבט וממילא נתגלה הכח החובט
שכבר היה מונח בבור מאז ומקדם, אך צ"ב
מניין לרב לחדש גדר נוסף זה בבור, והלא
בתורה לא מצינו דחייבים על בור אלא על
ההבל שבו [דקרא לא מיירי בחבטה דידיה
אלא בכורה או פותח], וטעמא דחייב אהבל
הוא משום דההבל פועל באופן חיובי, ומניין
לרב לחדש ולומר דאף היכא דאין המזיק פועל
באופן חיובי אלא דמ"מ נוצר המזיק באופן
חיובי חייב עליו מדין בור, ויל"ע, ובפרט צ"ע
להמבואר בגמ' נ' ב' דרב יליף דבריו מונפל עד
שיפול דרך נפילה ופירש"י לעומק משמע ועל
פניו, והיינו דבכה"ג איכא הבל בלבד ולא
חבטה, ומזה יסד רב את שיטתו דעל חבטה

מריחו צ"ב מ"ט באמת חשיב גרמא לפוטרו והלא ברי היזקא שכך יהא וכה"ג גרמי הוה ולא גרמא, וכתב הרמב"ן (בקונטרס דיד"ג ד"ה נפל) דמזה יש להוכיח דאדם פטור על גרמי בבהמתו, עכ"פ חזינן דכל כה"ג גרמי הוה וא"כ בנידו"ד נמי חשיב גרמי כלפי הבאת ההבל לבור ומשו"ה עשאו הכתוב להבור ברשותו ומיחייב על היזקו מדין ממונו המזיק.

חובל הבל אנזיקין

כתב רש"י (ד"ה מאי בינייהו): ואפילו נבקעת כריסו או נשברה מפרקתו מחייב נמי רב דאיכא למימר הבלא נמי קטלתיה ואפילו נשברה רגלו וכיחש איכא למימר מחמת הבל הבור חלה וכיחש, ע"כ. וצ"ב מה שייך לומר שנשברה רגלו מחמת הבל הבור, ויעויין בשטמ"ק בשם תלמיד הר"פ (והו"ד אף בר"פ שלפנינו) שתירץ דמ"מ איכא למיתלי בהבלא דלולא ההבל היה השור מעמיד עצמו על רגליו בכח ולא היה ניזוק כלל אבל ע"י ההבל חלה השור וכיחש מחמת החולי ולא היה בו כח להעמיד עצמו וע"כ נפל באותו ענין שנשברה מפרקתו.

ולפי"ז צריכים אנו למשנ"ת לעיל מהתורי"ד דבבור חייבה תורה על גרמא אף לדעת רב, דלעיל כתבתי שלכאורה לרב אי"צ

לחידוש זה כיון דממונו [דהיינו ההבל שנעשה ברשותו] הולך ומזיק [וכמו שהובא לעיל מדברי החזו"א והקה"י], והוי כשור שהולך ומזיק ולא חשיב גרמא כלל, אך לדברי תלמיד ר"פ הוי ממש גרמא כיון שלא ההבל הזיקו אלא גרם שהחבטה תזיקתו, ויש לדחות דמ"מ ברי היזקא והוי גרמי, אך ז"א דכבר נתבאר לעיל מדברי הרמב"ן דגרמי בממונו הוי כדין גרמא וא"כ צריכים אנו אף לדעת רב לדברי התורי"ד דבבור איכא חידוש דחייבים אף על גרמא.

אך זה יל"ע דכבר נתבאר לעיל מדברי החזו"א והקה"י דהחילוק בין הבל לחבט דהבל מזיק באופן עצמי ואינו צריך לכוחות חיצוניים משא"כ חבטה דאינה מזיקה אלא בצירוף כובד הנופל משו"ה אין עלה שם מזיק, וקשה דה"נ הבל אינו מזיק באופן עצמי אלא בצירוף כובד הנופל שהרי כל פעולת ההיזק של ההבל היא לגרום שהחבטה תזיקו, ובלא כובד הנופל הרי לא היתה החבטה מזיקתו, ואם על החבטה עצמה פטר רב כיון שאינה מזיקה באופן עצמי כ"ש אהבל יש לפטור שאינו אלא גורם שהחבטה תזיק. [ואמנם אפשר לחלק בין הבל לחבט באופן נוסף דהבל הביאו בידים וכחבטה ידיה משא"כ חבטה דקרקע עולם שכבר היתה מונחת כאן מעולם, אך אכתי תיקשי מפותח בור דחייב אהבל אע"פ שלא הביאו

בידים ולפיכך הוצרכו החזו"א והקה"י לחילוקם דהבל פועל באופן עצמי וחבטה אינה מזיקה אלא בצירוף כובד הנופל].

ונראה דמ"מ יש לחלק ולומר דדוקא חבטה שאינה מזיקה אלא בצירוף כובד הנופל אין עליה שם מזיק עד שעת נפילת הנופל, אבל הבל שבכל שעה מוכן הוא להחלות ולהכחיש השור שלא בו כח להעמיד עצמו מפני חבטת הבור חשיב שפיר מזיק כבר מעתה, ומשו"ה מחייב רב דוקא אהבל ולא אחבט כין שלהבל יש מיד כשנעשה שם מזיק.

הבל מקדים

החזו"א (ב"ק ס"ב סק"ד) הקשה לרב דמחייב אהבל ופוסט אהבטה מ"ט לא פטרינן ליה בבור דאית ביה הבל וחבטה משום דבלא"ה תמות בחבטה וכדין זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל דמנא תבירא תבר כדאמר כ"ו ב'.

ולפ"ד תלמיד הר"פ הנ"ל יש ליישב דההבל הוא שגרם לחבטה שתזיק ובלא ההבל לא היתה החבטה מזיקה ומשו"ה שפיר יש לחייבו על ההבל, אמנם אכתי תיקשי בבור עמוק מאוד שאף לולא ההבל לא היה מצליח השור לעמוד בחזקה על רגליו דבכה"ג ליפטר

ליה מדין מנא תבירא תבר. [ועל עצם דברי תלמיד הר"פ אין להקשות כן דאיהו מיירי לענין נשברה רגלו שזה ודאי קרה מחמת החבטה, וע"ז כתב שבבור ט' שאינו עמוק כ"כ שפיר י"ל שהצליח השור להיעמד בחזקה על רגליו, וכן בור עמוק מט' שהוזק השור ולא מת נמי י"ל דמ"מ אינו עמוק כ"כ לענין שלולא ההבל לא היה השור מצליח להיעמד על רגליו, אך הא מיהת י"ל דבבור עמוק הרבה ומת בו השור וכן הוזק דודאי קרה הדבר מחמת החבטה יהיה פטור על נזקי השור דהא חזינן בעינינו שאף בלא ההבל היתה החבטה מזיקתו, ובלא"ה בכה"ג שמת השור חייב בעל הבור לשלם על מיתתו].

ותירץ החזו"א שלא אמרינן בכה"ג מנא תבירא תבר, דאף דבלאו ההבל נמי היה מת מהחבטה, מ"מ הבל מקדימו והורגו, וא"כ בשעה שנפל לבור חשיב מנא תבירא מחמת ההבל, והחבטה לא הויא מזיק כלל דבלא"ה כבר מת מההבל, עכ"ד, והא דקאמר בגמ' נ' ב' וא"ת לחבטו אמרה תורה ולא להבלו, ר"ל בבור שרוחבו יתר על עומקו דליכא הבל אלא חבט גרידא, בכה"ג הוא דחייבה תורה, דאי בבור דאית ביה חבטה והבל ל"ש לומר דחייב על החבטה ולא על ההבל שהרי הבל מקדים וכלפי ההבל חשיב החבטה כמנא תבירא תבר, ואף בלאו סברת

מנא תבירא תבר פטור בכה"ג על החבטה
דמ"מ מת מחמת ההבל כיון שהבל מקדים.

שיטת שמואל

בטעמא דשמואל דחויבא דבור אתי בין
אהבל בין אחבטה פירש"י דעל
ההבל חייב אע"ג דהבלא ממילא אתי ליה
וכ"ש לחבטו דאיהו עבד ליה חבטה, ומבואר
דפליג שמואל על ב' הסברות שהוזכרו לעיל
בדעת רב בפטור בור אחבטה, דבמאי דסבר
רב דהחבטה נעשתה מאליה ולא עבד לה
בידים כאסו"מ ברה"ר ס"ל לשמואל דאעפ"כ
חייב כיון דבלאו איהו לא היה לקרקע זו כח
חבטה שהרי היתה מכוסה בקרקע רה"ר והוא
חפרה וגילה כח החבטה, ובמאי דסבר רב
דהחבטה אינה מזיקה בכח עצמי אלא בצרוף
כובד הנופל ס"ל לשמואל דכיון דסוכ"ס לולא
החבטה לא היתה הבהמה ניזוקת שפיר יש
להחשיב הקרקע הזו כמזיק מיד כשחפרה
וגילה.

ויל"ע על מה חייב שמואל, אי על כך שחפר
חלל עשרה וגרם לאדם להיחבט
בקרקע והיינו שחייב על ההתקלה, או שהחויב
בא על עצם החבטה דהיינו שעשתה התורה
הבור ברשותו ונמצא שממונו חבט, ויבואר
אי"ה להלן (סימן ג').

תשלום נזקין במת בבור ט'

נתבאר דבור ט' אינו חייב אלא בנזקין אבל אם
נפל לתוכו שור ומת פטור, וילהס"ת
אם חייב לשלם הנזקין שניזוק השור עד שמת,
ובשטמ"ק נ' ב' הביא בזה מחלוקת, דדעת
המאירי שפטור ודעת הר"ר יהונתן שכיון שיש
בו הבל לנזקין יש לחייבו דמי היזק המשווער.
ובביאור פלוגתתם נראה לומר שנחלקו
בטעמא דפטור בור ט' ממיתה,
וכבר הובאו בזה לעיל ג' טעמים, שיטת רש"י
שלא מחמת הבור מת, שיטת הרמב"ם שהוא
כמו אונס, ושיטת הרשב"א דאף באופן שודאי
מת מחמת הבור ואף פשע בזה [כגון כדרכו
בבור ו'] נמי פטור דגזיה"כ הוא לפוטרו בכל
אופן, וי"ל דהר"ר יהונתן סבר כרש"י או
כהרמב"ם דיש טעמים המסתברים לפוטרו
ממיתה כיון שלא מת מחמת הבור או משום
שהיה אנוס, אבל גבי נזקין שודאי קרו מחמת
הבור וכן לא היה אנוס עליהם שפיר יש
לחייבו, והמאירי סבר כהרשב"א שגזיה"כ הוא
לפוטרו ממיתה בכל אופן וכיון דגזיה"כ הוא
אפש"ל שפטרתו התורה לגמרי כל היכא דיש
שם מיתה, דפטור התורה על מיתה היה על
'שם מיתה' ובכלל זה נזקין.

בור ברשותו

כ"ח ב' שמואל אמר אסו"מ מבורו למדנו וכולן אני קורא בהן שור ולא אדם חמור ולא כלים ורב ה"מ היכא דאפקרינהו אבל היכא דלא אפקרינהו ממונו הוא. ותוס' ג' ב' כתבו דהא דיליף רב אסו"מ דלא אפקרינהו משור היינו בהצה"ש דשור ובור, דמשור לחוד איכא למיפדך מה לשור שכן בע"ח וכוונתו להזיק.

ובטעמא דרב דסבר דרק היכא דהפקיר תקלתו למדנו מבורו אבל לא הפקיר למדנו משור, פירש"י שם דסבר רב בור שחייבה עליו תורה בהפקיר רשותו ובורו הוא דחייבתו, אבל הפקיר רשותו ולא בורו פטור, ושמואל סבר בור שחייבה עליו תורה הוא אף בהפקיר רשותו ולא בורו ולפיכך אף תקלה דלא אפקרינהו ילפינן מבור.

ומבואר מדברי רש"י דבור ברשותו לרב פטור ולשמואל חייב, והק' תוס' מהא דאיתא לעיל כ"א א' לימא בבור ברשותו קמפלגי רב סבר בור ברשותו חייב ושמואל סבר בור ברשותו פטור, הרי דהסברות הפוכות ממ"ש רש"י, ותירצו תוס' דצ"ל דבמסקנא דקאמר התם אמר לך רב לעולם אימא לך בעלמא בור ברשותו פטור וכו' ושמואל אמר בעלמא בור ברשותו חייב וכו',

הכי סבירא לן ולא דחייה בעלמא קא מדחי לה.

ובדברי רש"י מבואר עוד דלרב היכא דחפר בור ברשותו והפקיר רשותו ובורו חייב כדין בור ברה"ר, ותוס' דחו דבריו דבכה"ג ודאי פטור לכו"ע כיון שכשחפר חפר ברשות וגם השתא דהפקיר לאו בעל הבור הוא א"כ אין מקום לחייבו, ע"כ, ובדעת רש"י י"ל כמ"ש תוס' ו' א' (ד"ה מה לבור שכן שלא ברשות), דאפילו עשאו ברשות ואח"כ הפקיר כיון שהפקיר היינו שלא ברשות, ע"כ. וביותר י"ל דלכך פירש"י דלרב בור שחייבה עליו תורה היינו בהפקיר רשותו ובורו ולא פירש סתם דאיירי בחפר בור ברה"ר, דבא לחדש דאף היכא דהפקיר רשותו ובורו נמי חייב, [ועוד יתבאר להלן (ד"ה ובעיקר) חידוש נוסף שיש בהפקיר רשותו ובורו יותר מבור ברה"ר].

ותוס' פירשו פלוגתת רב ושמואל באופ"א דהיכא דהפקיר רשותו ובורו לכו"ע פטור וכו"ל, ובהפקיר רשותו ולא בורו מצינו למימר דלרב חייב ולשמואל פטור ומ"מ בתקלה דלא אפקרינהו ס"ל לרב דכיון דמצינו למילף משור ולחייב בהו כלים עדיף למילפניהו משור אבל הפקיר רשותו ולא בורו אי"ז שור אלא בור דאי משור מצי א"ל תורך ברשותי מאי בעי [אבל כיון דילפינן מבור לא

מצי א"ל תורך ברשותי מאי בעי ויל"פ
 עפמש"כ תוס' כ"א ב' דכשהפקיר רשותו ולא
 בורו ונפל בו שור לא מצי א"ל תורך ברשותי
 מאי בעי דאין אדם יכול לצמצם כ"כ כשעובר
 ברה"ר שלא יכנס ברשות אחרים ולפיכך לא
 היה לו לקרב בורו ממש לרה"ר, אך קשה דכי
 ילפינן משור נמי נימא הכי ויעויין ברכ"ש (סימן
 י"ב אות א').

ומ"ש דכיון דאפשר למילפינהו משור ואפשר
 למילפינהו מבור עדיף לן למילפינהו
 משור כדי לחייבו על כלים, יל"ב עפמש"כ
 החזו"א (ס"א ססק"ד וסי"א סקי"ד) דאע"פ
 שאפשר לחייב כל רגל מדין אש גזיה"כ הוא
 דאין לחייבה אלא מרגל יעויי"ש, וה"נ י"ל עד"ז
 דכיון דבור דהוא ממונו דמי טפי לשור שאף
 הוא ממונו לכך אין לחייבו אלא משור בלבד
 ולא מבור כלל, [ויש להוסיף בזה דאף אי
 ילפינן לבור ברשותו מבור נמי כמ"ש תוס' ג'
 ב' דמה לשור שכן בע"ח וכוונתו להזיק, מ"מ
 יהיבין ליה דין שור כמ"ש הרא"ש ו' א' בהני
 דילפינהו בהצה"ש דלא יהיבין להו קולי של
 שני המלמדין אלא יהיבין להו כל דין בור דהוא
 התכונה העיקרית בהני דאתינן למילפינהו
 בהצה"ש, וה"נ כיון דבור ברשותו דומה יותר
 לשור דממונו הוא יהיבין ליה דין שור וכ"כ
 החזו"א (ס"א סק"א), אלא שמדברי תוס' כאן
 משמע דלא ילפינן לבור ברשותו מהצה"ש

אלא משור לחוד והיינו דלא ס"ל האי פירכא
 דמה לשור שכן בע"ח וכוונתו להזיק וא"כ לא
 בעינן לצה"ש דשור ובור אלא מצינן
 למילפינהו או משור לחוד או מבור לחוד, ולזה
 כ' דבכה"ג א"א ללמוד מב' אבות אלא מאב
 אחד].

ובדעת שמואל כ' תוס' דמצינן למימר דס"ל
 דבור ברשותו פטור ואעפ"כ ס"ל
 דתקלה דלא אפקרינהו ילפינן מבור אלא
 דמ"מ בבור ברשותו פטור דמצי א"ל תורך
 ברשותי מאי בעי, ע"כ. ויל"ב דהאי דעדיף ליה
 לשמואל למילפינהו מבור ולא משור הוא
 משום דס"ל דתקלה דלא אפקרינהו דומה
 יותר לבור כיון דתרווייהו תחילת עשייתן לזק
 [והרמב"ן במלחמות כ"ט א' כתב בנ"א וז"ל:
 כיון דתקלה קבועה ועומדת היא לבורו מדמינן
 לה ולא לשורו שדרכו לילך ולהזיק]. עוד
 מבואר מדברי תוס' שנסתפקו אי גבי בור
 ברשותו דהפקיר רשותו ולא הפקיר בורו שייך
 לומר תורך ברשותי מאי בעי, דלעיל כ' דל"ש
 לומר כן אלא אי אתינן לחיובי לבור ברשותו
 משור אבל אי מחייבין ליה מבור לא מצי
 למימר ליה הכי, ונתבאר לעיל דהוא משום
 דאין לאדם לצמצם כ"כ בורו לרה"ר, וכאן כ'
 ד"ל דאפילו בבור מצי א"ל תורך ברשותי מאי
 בעי, ויל"ע בזה.

נמצא דנחלקו רש"י ותוס' בדעת רב אי מחייב אבור ברשותו, ויש לתמוה מסוגיא ערוכה נ"ג א' אמר רב חסדא מודה רב בבור ברשותו דחייב משום דא"ל ממ"נ אי בהבלא מית הבלא דידך הוא אי בחבטא מית חבטא דידך הוא, הרי להדיא דמחייב רב אבור ברשותו ודלא כמ"ש רש"י, [ואף תוס' לא כ' בהכרח דמחייב רב אבור ברשותו רק כ' כן על דרך אפשר], ויעויין בעה"מ כ"ט א' שהקשה קושיא זו וכתב לתרץ דרב לטעמיה דר"ע דמחייב ביה קאמר וליה לא ס"ל, וצ"ע.

ר"ע ורבי ישמעאל

עוד צע"ג ע"ד רש"י מהא דאיתא לקמן מ"ט ב' ת"ר החופר בור ברה"י ופתחו לרה"ר חייב דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר הפקיר רשותו ולא בורו זהו בור האמור בתורה, ונחלקו בגמ' במה נחלקו ר"י ור"ע, שיטת רבה דבבור ברה"ר לכו"ע חייב לא נחלקו אלא בבור ברשותו דר"י פוטר ור"ע מחייב, ושיטת רב יוסף דבבור ברשותו לכו"ע חייב לא נחלקו אלא בבור ברה"ר דר"י מחייב ור"ע פוטר.

ובטעמא דר"י דפוטר בבור ברשותו [לפ"ד רבה] פירש"י דסבר דכי אפקריה לרשותו לאו לאחויבי בהיזקא אפקריה, ותוס' (נ' א' ד"ה בבור) דייקו מזה דאם חפר בורו

ברשותו סמוך לרה"ר ונפל לבור דרך רה"ר אף לרבה מחייב רבי ישמעאל בכה"ג, והקשו תוס' דלא משמע כן, ועוד דבגמ' נ' א' אמר להדיא דרבה ס"ל דר"י פוטר בור ברשותו אף בכה"ג, ולכך פירשו תוס' טעמא דר"י משום דא"ל תורך ברשותי מאי בעי שלא היה לו להתקרב כ"כ אצל רשותו שיפול בבור.

ובעיקר דברי רש"י צ"ב מ"ט יכול לטעון טענה זו וה"ז כקונה בית ומתנה שלא יחול עליו חיוב מזוזה. עו"ק דלכאורה בבור באמצע רשותו ונתן רשות לאנשים להיכנס לחצירו ונפל אדם לבור חייב בנזקיו אף לר"י, וה"נ אף אם טענה זו נכונה היא מ"מ יש לו להתחייב מצד זה שע"י שהפקיר ה"ז נתינת רשות להיכנס לחצירו. עו"ק דלפ"ז אף בהפקיר רשותו ובורו יש לנו לפוטרו מטעם זה דלא הפקיר רשותו להתחייב בנזקיו אך רש"י נ' א' (ד"ה בעל התקלה) כתב להדיא דדין בור דהפקיר רשותו ובורו כדין בור ברה"ר וא"כ לר"י דמחייב בבור ברה"ר מחייב אף בבור דהפקיר רשותו ובורו, וצ"ע. [ויש שרצו לתרץ דהוי שיור בהפקר אך קושיא השניה אכתי תיקשי].

ועתה צ"ב על שיטת רש"י שפירש דרב ס"ל בור ברשותו פטור בור ברה"ר חייב, ושמואל ס"ל אפילו ברשותו נמי חייב, דלרבה ה"ז ממש פלוגתת ר"ע ור"י דרב כר"י ושמואל

כר"ע, ולרב יוסף רב דפוסר בבור ברשותו הרי הוא דלא כחד [אמנם מה שלרב יוסף רב ושמואל דמחייבים ברה"ר ה"ז דלא כר"ע הוא מוכרח בודאי לפי כל השיטות בביאור פלוגתת רב ושמואל, וצ"ב].

והרמב"ן במלחמות כ"ט א' עמד על ב' קושיות אלו בשיטת רש"י וז"ל: ולרב נמי אשכחן דקאמר מודה רב בבור ברשותו דחייב אפילו אחבטה. והך חבטה דכתב ביה בעה"מ ז"ל לא נהירא כלל דלא אידכר התם ר"ע והול"ל הכא בבור ברשותו עסקינן ור"ע הוא. ועוד דאי ס"ד דרב ושמואל בפלוגתא דתנאי פליגי היכי קאמרינן אי לרב אי לשמואל [ר"ל הא דקאמר בגמ' אי דאפקרינהו בין לרב ובין לשמואל היינו בור ואי דלא אפקרינהו אי לשמואל דאמר כולם מבורו למדנו היינו בור ואי לרב דאמר כולם משורו למדנו היינו שור] הא הך פלוגתא לאו דרב ושמואל בלחוד היא אלא באשלי רברבי מינייהו מתליא, והיכי אפשר נמי דלא מדכרו בגמרא נימא כתנאי ולא אתליא כלל בתנאי, אלא ש"מ דלא שייכא פלוגתייהו בפלוגתא דבור ברשותו, עכ"ל.

לכך כתב הרמב"ן לבאר פלוגתת רב ושמואל באסו"מ שלא אפקרינהו באופ"א מפירש"י [וע"ד שכ' תוס'] וזה ת"ד: בדעת

שמואל איכ"ל דבור ברשותו פטור ומ"מ אסו"מ דלא אפקרינהו לבור מדמינן להו כיון דתרוייהו תקלה קבועה ועומדת הן משא"כ שור שדרכו לילך ולהזיק. ובדעת רב איכ"ל איפכא דבור ברשותו חייב ואעפ"כ אסו"מ דלא אפקרינהו שורו הוא ויל"פ טעם הדבר בב' אופנים.

האופן האחד, דהבל כיון דלית ביה מששא לאו ממנו הוא [אע"פ שעשאה"כ כאילו הוא ברשותו היינו לענין להתחייב עליו אבל לא שיהא ממנו], ולא מצינו שחייבה תורה על נזק"מ אלא בשור, הלכך כל ממנו דמזיק משורו גמרינן ליה, ולכן ילפינן אסו"מ דלא אפקרינהו משור ולא מבור אע"ג דבור ברשותו חייב, כיון דחייב בור ברשותו אינו משום דהוי ממנו אלא מחמת הבל שבו. ולפי"ז מה שאמרו בגמ' נ"ג א' מודה רב בבור ברשותו שחייב משום דא"ל ממ"נ אי בהבלא מית הבלא דידך הוא אי בחבטא מית חבטא דידך הוא, האי חבטא דקאמר ר"ל דחייב מדין שור כיון דהקרקע ממנו הוא [ולפי"ז יהיה נ"מ בבור ברשותו לרב אי חייב על כלים דאי בהבלא מית וחייבו מפרשת בור פטור על כלים אך אי בחבטא מית וחייבו מפרשת שור חייב על כלים], וה"ה דרבי ישמעאל דס"ל בור ברשותו פטור היינו רק לענין בור אבל מפרשת שור שפיר יש לחייבו.

ולשון הרמב"ן שם: וי"ל שטעמו של רב [דאבן דלא אפקרינהו הוי שור] דהואיל ולא חייבה עליו תורה אלא להבלו והבלא לית בה מששא לאו ממונו הוא, כדאמרינן גבי אש, ואפילו כשתמצא לומר התם ממונו הוא משום דגחלת עיקר ואית בה מששא אבל הבלא ודאי לאו ממונא הוא, הרי שלא מצינו שחייבה התורה על נזק"מ אלא בשור הלכך כל ממונו דמזיק משורו גמרינן ליה, עכ"ל. אך תוס' כ"ב א' (ד"ה ממונו) כ' היפוך דבריו, דגבי הבל כ' דחשיב אית ביה ממשא דע"י כריית הבור משתנה ממשות של קרקע ונעשה חלל, משא"כ אש שמקום הילוך שלהבת אינו משתנה ממשותו אלא שנעשה דולק ושורף, וגבי אש כ' שם שיש אש שאפילו אגב דבר אחר אין בה ממשות כגון שלהבת בלא גחלת כדאמרינן בביצה ל"ט א'.

האופן השני, דיש לדמות אסו"מ לשור כיון דתרווייהו חבטה ידיה הוא לאפוקי בור שהחבטה בקרקע עולם היא והוא לא הניח שם אותו קרקע אלא שהכשיר נזקו כשחפר שם ונטל משם העפר, ולפיכך אסו"מ דלא אפקרינהו יש לדמות לשור דתרווייהו ממונו הוא, אבל בדאפקרינהו דתו אינו ממונו בור הוא אך מ"מ חייב על החבטה דחבטה ידיה הוא, ובור ברשותו דחבטה לאו ידיה הוא אע"ג דחייב על החבטה מצד שממונו הוא ל"ד

לשור אלא לבור כיון דחבטה לאו ידיה הוא, והיינו שלחבטה יש שני תנאים לפוטרה האחד שלא יהא ממונו והשני שלא יהא חבטה ידיה, והיכי שיש לחבטה אחד מהדברים הללו דינה כבור והיכי שיש לה שני הדברים דינה כשור, ולפי"ז הא דמחייב רב על בור ברשותו היינו מדין בור.

ולפי"ז מיושבות ב' הקושיות, דרב ושמואל ל"פ בפלוגתת ר"ע ור"י לענין בור ברשותו, דאיכ"ל דתרווייהו מחייבין ואיכ"ל דתרווייהו פוטרינן, והא דמחייב רב אבור ברשותו איכ"ל שהוא מפרשת שור [וה"ה דר"י מחייב לפי"ז על בור ברשותו מדין שור] ואיכ"ל שהוא מפרשת בור ולא מסיימי.

והנה בהא דתנן ב' א' ולא זו"ז שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק, הקשה רעק"א (דו"ח מכת"י) דבלא"ה לא אתי בור מינייהו דמה להנך דממונו הוא תאמר בבור דבעינן לחידושא דעשאה"כ כאילו הוא ברשותו, והגר"מ בן מנחם רצה לתרץ דהמשנה ר"ל דאפילו בור ברשותו דממונו הוא לא ילפינן מינייהו, ע"כ. אך כ"ז הוא רק אי נימא כהצד שכתב הרמב"ן דבור ברשותו חייב מפרשת בור, דאי מפרשת שור לאו בור דקרא הוא, דאף אם בור היה פטור מ"מ אבור ברשותו היה חייב.

עוד שמעתי להעיר על תירוצי זה דדינא דעשאה"כ רבי ישמעאל הוא דקאמר לה בגמ' כ"ט ב', ורבי ישמעאל הרי ס"ל דבור ברשותו פטור [עכ"פ לדעת רבה נ' א', דקיי"ל כוותיה לגביה דרב יוסף כדאיתא ב"ב קי"ב ב'].

סימן ג'

חיובא דמתקיל

תנן נ"ב א' נפל לפניו מקול הכרייה חייב לאחריו מקול הכרייה פטור, ובגמ' נ"ג א' פליגי רב ושמואל דלרב לפניו פניו ממש לאחריו אחריו ממש וזה וזה בבור רב לטעמיה דאמר רב בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו, ושמואל אמר בבור בין מלפניו בין מלאחריו חייב שמואל לטעמיה דאמר להבלו וכ"ש לחבטו, וקמקשי אלא ה"ד לאחריו מקול הכרייה דפטור, ומשני כגון דנתקל בבור ונפל לאחריו הבור. ובפשטות מבואר דלא מחייב שמואל אלא אחבטה בלבד ולא על התקלה ולפיכך בנתקל בבור ונפל לאחריו הבור פטור.

מתקיל פטור

ויל"ב בטעמא דמילתא דסבר שמואל דהחויב על החבטה הוא לא על מה שגרם שיחבט בקרקע, אלא על מה שעשה שקרקע זו תוכל להזיק, וזה לא שייך אלא בחופר בקרקע שעשה שקרקע זו תוכל להזיק, אבל קרקע דעלמא שכבר היתה כאן קודם שהניח התקלה לידה פטור כיון שלא עשה מעשה בגוף הקרקע.

כ"ח ב' הטיח צלוחיתו באבן חייב [הא דחייב אכלים לרב היינו בדלא אפקרינהו ולשמואל מוקמינן לה אליבא דר"י דמחייב על נזקי כלים בבור], א"ר אלעזר לא שנו אלא שנתקל באבן ונשוף באבן אבל נתקל בקרקע ונשוף באבן פטור כמאן דלא כרבי נתן, איכא דאמרי א"ר אלעזר לא תימא בנתקל באבן ונשוף באבן הוא דמחייב אבל נתקל בקרקע ונשוף באבן פטור אלא אפילו נתקל בקרקע ונשוף באבן חייב כמאן כרבי נתן.

מתקיל וחבטה

דעת שמואל נ' ב' דבור שחייבה עליו תורה להבלו וכ"ש לחבטו, וילהס"ת מה המחייב בחבטה אם עצם החבטה או ההתקלה לחבטה [אף שהחבטה עשאה אחר] או על שניהם יחד, ובפשטות נראה שמחייב על עצם החבטה מדקאמר וכ"ש לחבטו [היינו לחבטו ולא להתקלתו], ועוד דאם החויב הוא על התקלה מה הכ"ש הא תקלה איכא בין להבל בין לחבט. אך יל"ע מכמה מקומות שממש נראה שמחייב שמואל אף על תקלה וכדלהלן.

ותוס' כ"ח ב' דייוקו מגמ' זו דלשמואל אין חייב אלא על חבט מעשה ידיו אבל לא על מה שהתקיל לחבט, ולכך כ' דהא דא"ר אלעזר נתקל באבן ונשוף באבן חייב היינו דוקא כה"ג אבל נתקל באבן ונשוף בקרקע פטור דקרקע עולם הזיקתו.

נשברה כדו

והקשו תוס' משני מקומות שמבואר בהם שהחייב בא על התקלה ולא על החבטה, האחד, הא דמחייב התם שמואל היכי דנשברה כדו ברה"ר והוחלק אחד במים, הרי דאע"ג דלא עשה במימיו אלא תקלה גרידא אפ"ה חייב בנוקי אדם. וכ' תוס' לתרץ דיש לאוקמה כגון שנחבט בקרקע שהמים נשפכים עליה דדמי לקרקע הבור.

רבי נתן ורבנן

עוד הקשו תוס' מהא דאיתא לקמן נ"ג א' תניא שור שדחף חבירו לבור בעל השור חייב בעל הבור פטור רבי נתן אומר בעל השור משלם מחצה ובעל הבור משלם מחצה ובתם בעל השור משלם רביע ובעל הבור ג' חלקים. וביארה הגמ' דבריו בב' אופנים, האחד דקסבר האי כוליה היזקא עבד והאי כוליה היזקא עבד והא דבתם משלם בעל השור רביע משום

דא"ל לבעל הבור שותפותאי מאי אהניא לי, א"נ דסבר האי פלגא היזקא עבד והאי פלגא היזקא עבד והא דמשלם בעל הבור ג' חלקים משום דאמר ניוק לבעל הבור אנא תוראי בבירך אשכחתיה וכל היכא דלא משתלם מהאי משתלם מהאי. אמר רבא הניח אבן ע"פ הבור ובא שור ונתקל בה ונפל בבורבאנו למחלוקת רבי נתן ורבנן.

ובדעת רבנן פירש"י (ד"ה מאי וד"ה באנו) דסברי דבתר מעיקרא אזלינן וסברי דבשור שדחף לבור בעל השור כוליה היזקא עבד ומשלם כוליה נזקא ובהניח אבן ע"פ הבור נמי משלם נ"ש כיון דהוא גרם כל הנפילה, ור"נ סבר דבעל הבור נמי היזקא קעביד הלכך משתלם בין שניהם. אך תוס' (ד"ה בעל) ס"ל דאף רבנן מודו דבעל הבור היזקא קעביד ולפיכך משלם בעל השור ובעל האבן מחצה, מיהו בבעל הבור פליגי דלר"נ בעל הבור נמי משלם מחצה ולרבנן פטור מגזיה"כ מונפל ולא שיפילוהו אחרים.

והקשו תוס' (כ"ח ב') דמכ"ז נראה דמתקיל חייב, דהא בין רבנן בין ר"נ סברי דמניח אבן ע"פ הבור חייב בעל האבן, ואע"ג דחבטה לאו ידידה היא אלא דבעל הבור, ולמאי דאוקמינן דאפילו שמואל פוטר בנתקל באבן ונשוף בקרקע קשיא מ"ט חייב בעל

האבן. [ובקושייתם הביאו תוס' לשון הגמ' דשור שדחף חבירו לבור והניח אבן ע"פ הבור חייב ומזה הקשו דמבואר דמתקיל חייב, אך כתב החזו"א (ס"ה ססק"ב) דמשור שדחף לבור אין להוכיח שמתקיל חייב דשאני שור דחייב כיון דכוחו הוא, ומ"ש תוס' שור שדחף לבור שיטפא דלישנא הוא יעוי"ש].

שם תקלה

ותירצו תוס' דיש לחלק דשאני התם כיון שיש שם תקלה על הבור. ונראה לבאר דלעולם מתקיל חייב, אלא שענין חיובו הוא לעשות הקרקע החובטת ברשותו כיון שהוא גרם הנפילה אליה, ובזה חלוק בור מסתם קרקע, דדוקא בור שהוא משונה מטבעו של עולם איכא לאוקמה ברשותו כיון דיש עליו שם תקלה, אבל סתם קרקע שאין עליה שם תקלה בסתמא כיון שאינה משונה מטבעו של עולם ורק מחמת שהניח אבן לידה בעינן ליתן בה שם מזיק כל כה"ג לאו בור הוא ולא מוקמינן להחבט ברשותיה דמתקיל, [וביאור זה הוא ע"ד מה שביאר החזו"א (שם ד"ה ובעיקר) דברי תוס' אך חלוק הוא ממנו וכמבואר הכל להלן ד"ה אלא שכבר כתבתי].

ובזה נחלקו רבנן ורבי נתן דרבנן סברי דהחויב הוא על הגורם הראשוני לחבטה ולפיכך

סברי דיש לחייב את בעל האבן, שכיון שבלעדיו לא היה השור נחבט בקרקעית הבור יש לנו לייחס את החבטה אליו, ולכן מוקמינן להבור ברשותו לחייבו כוליה נוקא, ורבי נתן סבר שמצד חיוב תקלה אכן יש לחייב רק את הגורם הראשוני אך מצד אחר יש לחייב גם את בעל הבור כיון דהחבטה ידידה היא, שהרי כן פירשו תוס' (נ"ג א' ד"ה לעולם) סברת ר"נ דאנא תוראי בבירך אשכחתיה דר"ל כיון שגמר ההיזק דומה הוא כאילו עשאו כולו, וגמר ההיזק היינו חבטה, ומשו"ה סבר ר"נ דבין שניהם משלמי, בעל האבן משלם מחצה כיון שגרם החבטה ובעל הבור משלם מחצה כיון שהוא עשה החבטה בפועל ונמצאת החבטה מיוחסת לשניהם [וכ"ז לשיטת רש"י שם אך שיטת תוס' דרבנן ל"פ בזה אר"נ אלא מצד אחר וכמשנ"ת לעיל].

ולפמשנ"ת דלעולם מתקיל חייב אלא דבעינן שתהא ההתקלה למקום שיש עליו שם בור ואל"ה לא מוקמינן להחבטה ברשותיה, צ"ב במ"ש תוס' דבנשברה כדו והוחלק אחד במים דמחייב שמואל צריך לאוקמה כגון שנחבט בקרקע שהמים נשפכים עליה דדמי לקרקע הבור, ולפי האמור לעיל כוונתם לומר דכיון דהקרקע שתחת המים משונה מטבעו של עולם שפיר יש לחייבו על

עבד גובה

והנה בגמ' לקמן נ' ב' איתא רב אמר בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו ושמואל אמר להבלו וכ"ש לחבטו מאי בינייהו איכא בינייהו דעבד גובה ברה"ר לרב אגובה לא מיחייב לשמואל אגובה נמי מיחייב. וכ' תוס' דע"כ איירי בנתקל בגובה ונשוף בקרקע דאי נשוף בגובה מודה רב דחייב שהרי מחייב רב אחבטה ידיה, וקשה שהרי בנתקל בגובה ונשוף בקרקע אף שמואל מודה דפטור מידי דהוה אנתקל בבור ונפל לאחורי הבור.

ותירצו תוס' דיש להעמיד הגמ' כגון דעבד גובה ה' טפחים וסביב הגובה חפר בעומק ה' טפחים ונתקל בגובה ונחבט בעומק בור דכה"ג יש שם תקלה על הבור ומאידך ליכא הבל ומשו"ה מחייב שמואל ופוטרי רב. [ויל"ע אי מה שכ' כגון דעבד גובה וסביב הגובה חפר הוא בדוקא כה"ג אבל אי חפר ואח"כ עבד גובה פטור דהו"ל כמניח אבן על קרקע רה"ר או לאו דוקא, ולכאורה לפ"ד החזו"א דענין שם תקלה הוא שינוי מטבע העולם ה"נ יש לחייבו כיון דגם זה נראה משונה מטבע העולם, וכע"ז כתב החזו"א שם דאם עשה תל סביב חלקת הארץ וסיבב את המקום בתל עד שנעשה בור וחידד את אחורי התל

התקלה היכי דאף נשוף בקרקע זו, אך קשה דכל השינוי מטבעו של עולם בקרקע זו הוא רק כלפי התקלה אך כלפי החבטה אינו משונה מטבעו של עולם שהרי כח החבטה שבקרקע לא התחזק מחמת המים שעליה ובנתקל בקרקע שאחר המים ונשוף בקרקע שתחת המים פשיטא שפטור אף לר"נ, וא"כ כשם שבמניח אבן ברה"ר לא דיינין להקרקע שסמוך להאבן כמשונה מטבעו של עולם משום שעצם המקום החובט אינו משונה מטבעו של עולם, ואע"פ שאם רואים את האבן והקרקע יחד כן נראה המקום כמשונה מטבעו של עולם, אך כיון שעצם המקום החובט אינו משונה מטבעו של עולם משו"ה לאו דין בור ביה, כמו"כ יש לנו לומר גבי מים שכיון שעצם המקום החובט אינו משונה מטבעו של עולם אין לנו ליתן בו דין בור, ואין לומר שכיון שעשה המקום משונה כלפי תקלה ונעשה מקום התקלה ברשותו [ונ"מ בגוונא שיהיה בור סמוך למים יהא חייב בעל המים], נעשה ברשותו אף כלפי החבטה, אין לומר כן דתקלה וחבטה שני חיובים נינהו וכיון שכלפי החבטה אין המקום משונה מ"ט מוקמינן להקרקע ברשותיה אף כלפי החבטה, וצ"ע.

בשיפוע עד שנעשה כמישור להילוך הרבים
חשיב בור לשמואל].

מתקיל חייב

באופ"א כ' תוס' (שם) דלעולם מתקיל חייב
ונתקל באבן ונשוף בקרקע חייב,
ונתקל בקרקע שתחת המים חייב אע"פ
שנחבט בקרקע שאחר המים, ונתקל בגובה
חייב אע"פ שנשוף בקרקע, ורבנן ורבי נתן
דמחייבי מחייבי על התקלה בלחוד [אלא
שר"נ סבר שגם בעל החבטה חייב], ומאי
דקשיא מהא דפוטור שמואל בנתקל בבור ונפל
לאחורי הבור יש ליישב דשאני התם דלא
עביד בעל הבור אלא חצי תקלה דהא נפל נמי
מקול הכורה [ובנפל לתוך הבור חייב על
החבטה בלחוד דהא כר"נ מוקמינן לה].

ובטעמא דמתקיל חייב נל"ב דסברי דהחויב
בתקלה הוא על עצם התקלה, ולא
שמחמת התקלה עבדינן לחבטה ברשותו
דבזה שיידך לחלק בין חבטה משונה מטבעו של
עולם לחבטה שאינה משונה, אבל השתא
שחייב על עצם התקלה מה לי אי מקום
החבטה משונה מה לי אם לא משונה. ובנוסח
אחר אפש"ל דלעולם בעינן שתהא החבטה
ברשותו אלא דסברי דלא בעינן שמקום
החבטה יהא משונה מטבעו של עולם, ויעויין

להלן נוסח אחר, [ולפי נוסח זה אין חילוק בין
מ"ד מתקיל חייב למ"ד מתקיל פטור בביאור
מחלוקת ר"נ ורבנן, דלב' השיטות החיוב
בתקלה הוא על החבטה, ואף דמ"ד מתקיל
פטור ס"ל דבעינן שיהא מקום החבטה
משונה, הא במניח אבן ע"פ הבור מקום
החבטה אכן משונה, אך לפי הנוסח הראשון
יש קצת חילוק, דמ"ד מתקיל חייב מחייב על
עצם התקלה ומ"ד מתקיל פטור מחייב מחמת
התקלה על החבטה כיון שחבטה זו משונה
מטבעו של עולם.

אלא שכבר כתבתי לעיל להוכיח (והוא מדברי
הגר"י שיינברג) שא"א לומר שיש חיוב
על עצם התקלה דא"כ מאי וכ"ש לחבטו
דקאמר שמואל הרי אם כל החיוב בחבטה הוא
רק על התקלה מה עדיפות יש בחבט מהבל
הרי כשם שהתקיל לחבט כמו"כ התקיל
להבל, וכלפי ההתקלה מה אכפ"ל שההבל
נעשה ממילא ואילו חבט עביד ליה בידיה,
אלא ע"כ דלכו"ע החיוב הוא על החבטה
ונחלקו בזה, דמ"ד מתקיל חייב סבר דכל
מקום שהכשיר חבטה חייב אף בנתקל באבן
ונשוף בקרקע, ומ"ד מתקיל פטור סבר דאמנם
כן הוא דהחיוב בא על הכשרת החבטה אלא
דיש תנאי בדיני בור דבעינן שיהא המקום

רבי ורבנן

ובגמ' י' א' נ"א א' תניא אחד החופר בור תשעה ובא אחר והשלימה לעשרה האחרון חייב רבי אומר אחר אחרון למיתה ואחר שניהם לנזקין, ומבואר בגמ' (נ"א א') דרבנן היו מודים לרבי דבנזקין תרוייהו חייבין אלא דדרשי גזיה"כ לחיובי בתרא גרידא שנאמר כי יכרה איש בור אחד ולא שנים ולחיובי בתרא אתי שנאמר והמת יהיה לו ההוא דקא עביד מיתה, ומ"מ היכא דחפר אחד י' ובא אחר והשלימה לכ' מודו רבנן דתרוייהו חייבין, דכי כתיב מיעוטא לפטור החופר הראשון, אחופר בור ט' כתיב, דליכא לחיוביה מן והמת יהיה לו דמינה ילפינן דההוא דעבד שיעור מיתה מיחייב. וביאור גזיה"כ י"ל דנתחדש דבור י' שהוא בור למיתה הוא מהות שונה מבור ט' וא"כ אע"פ שמעיקר הדין היה לנו לחייב אף את הראשון על כך שגרם חבטה מ"מ פטרינן ליה כיון שנסתלקו מעשיו לגמרי (יעויין לעיל סימן א' – בור ט' ובור י' שני בורות), ורבי סבר שבור י' אינו בור אחר אלא בור אחד הוא דבשיעור ט' יש לחייבו על נזקין ובשיעור י' יש לחייבו אף על מיתה, ולפיכך לענין נזקין שניהם חייבים דשניהם גרמו חבטת הנזקין אך לענין מיתה ל"ש לחייב את הראשון, כיון שמעשיו לא גרמו לכך כלל. [אמנם דעת רב זביד (שם ע"ב) דלרבנן לעולם אחרון חייב אף ב' וכ'].

משונה מטבעו של עולם] ולפי"ז בהניח אבן ע"פ הבור לכו"ע חיובו מדין הכשרת החבטה], ובאופ"א אפש"ל שנחלקו בחיוב הכשרת החבטה גופא דמ"ד מתקיל חייב סבר דכל שהכשיר אפשרות לחבטה חייב על החבטה, אך מ"ד מתקיל פטור סבר דבעינן שיכשיר בידים את מקום החבטה עצמה, ופותח בור דחייב הוא משום דינא דכיון דהו"ל למלווי ולא מלייה כמאן דכרייה דמי, [ולפי"ז בהניח אבן ע"פ הבור למ"ד מתקיל חייב חיובו הוא מחמת שהכשיר החבטה, אך למ"ד פטור צ"ל דכיון דיש שם תקלה על הבור נעשה בעל האבן בעל הבור שהאבן והבור הכל אחד, משא"כ אבן ברה"ר לא נעשית האבן אחד עם הקרקע כיון שאין מקום החבטה משונה מטבע העולם (וכן נראה מדברי החזו"א (ס"ה סק"ב)].

ולפי יסוד זה דלכו"ע אין לחייב על עצם התקלה ביאר מ"ש תוס' דאף למ"ד מתקיל חייב מ"מ בחצי תקלה מודה שפטור, ובפשטות נראה שגזיה"כ היא בלא טעם דמה לי תקלה שלימה מה לי חצי תקלה הא בתרוייהו גרם להתקלת הנופל, אלא דכל ענין התקלה הוא הכשרת החבטה ובחצי תקלה לא הכשיר החבטה דמחמת מעשיו לחוד לא היה נופל רק בצירוף קול הכורה.

ח' וט'

ומבואר דבין לרבי ובין לרבנן כל היכי דאפשר לחיובי לתרוייהו מחייבין, ולפי"ז כ' תוס' (שם ד"ה האחרון) דאם חפר הראשון ח' ובא אחר והשלימה לט' כולם חייבין בנזקין כמו זה י' וזה כ'. ולענין כמה משלם כ"א מהם נחלקו הפוסקים דעת הר"מ סרקסטה (בשטמ"ק נ"ג א') דכ"א משלם מחצה, ודעת הערוה"ש (ת"י ט"ז) דמשלם לפי אומד הנזק דבור ט' ראוי להזיק יותר מבור ח', ודעת האולם המשפט דבנזק שלא היה ראוי בור ח' להזיק רק האחרון חייב [ובזה י"ל שהר"מ סרקסטה מודה], ובנזק שהיה ראוי להזיק תרוייהו שותפין בו.

אמנם דעת הרא"ה (בשטמ"ק נ"א א') דבאחד חפר ח' ובא אחר והשלימה לט' אחרון בלבד חייב, ומ"מ כתב דהחופר בור עשרה ובא אחר והוסיף שנים או שלשה טפחים לא עבד ולא כלום וקמא חייב דעבד ביה שיעור בין למיתה בין לנזקין, ורק באחד חפר י' ובא אחר והשלימה לכ' כולן חייבין.

י' וי"א

ואם חפר הראשון י' ובא אחר והשלימה ל"א בפשטות היה נראה דאחרון פטור, דלא חייבו בגמ' אלא כשהשלים אחרון לכ' דהיינו

שכ"א מהם חפר שיעור מיתה, וכ"ד הרא"ה (הו"ד לעיל) וכ"כ תוס' לעיל י' ב'. אמנם דעת תוס' נ"א א' דלא בעינן שיכרה האחרון שיעור מיתה אלא סגי אף בהשלים ל"א דאף בכה"ג תרוייהו חייבין.

ולפ"ד תוס' י' ב' דבעינן שיכרה האחרון שיעור מיתה, נראה דכמו"כ לענין נזקין כשחפר הראשון ח' והשלימה אחר לט' יהא אחרון פטור לפ"ד הש"ך (סימן ת"י סק"ב) דאין חייבים על בור פחות מג', ונמצא א"כ שהמשלים לט' לא כרה שיעור לנזקין וא"כ יהא אחרון פטור, אך קשה דמדברי הרא"ה חזינן נמי גבי י' וי"א דפטור הרי דאף הוא סבר דבעינן שיכרה האחרון שיעור מיתה, ומדוע גבי ח' וט' כתב שאחרון חייב, ויש ליישב דרך בכורה פחות מג"ט י"ל דכל כה"ג לא חשיב כלל בור, אך כשיש לפנינו בור כרוי ודאי שכל תוספת לבור היא תוספת בכח חיזקו וחייב אף על פחות מג"ט (וכן ראיתי שכתב הערוה"ש שם).

אך הא מיהת צ"ב מ"ט מחייב הרא"ה לאחרון בלבד, לימא תרוייהו חייבין וכדעת רבי בט' וי' ואף רבנן הוו מודו ליה אי לאו גזיה"כ וכדלעיל, ושמא י"ל דס"ל להרא"ה דעד שיעור ט' טפחים כל טפח נוסף הוא תוספת לכח הנזק ולפיכך יש לחייב האחרון שהוא

החבטה, ואי ס"ל דמתקיל פטור לגמרי משום דמצריך שיעשה החבטה בידים י"ל עפמישנ"ת דבור אחד ס"ל דהחבטה מיוחדת לשניהם ולפיכך שניהם חייבין.

אבן ע"פ הבור

אך צ"ע מ"ט גבי אבן ע"פ הבור חייב בעל האבן כל הנזק ול"א דבעל הבור נמי חייב על גרם החבט [למ"ד מתקיל חייב על עצם התקלת החלל ולמ"ד מתקיל פטור כיון שהאבן והבור נעשו אחד], ואף לתוס' דגבי בעל הבור איכא גזיה"כ דונפל ולא שיפילוהו אחרים מ"מ על התקלת החלל ליחייב דגזיה"כ לא נאמרה אלא על עצם החבט אבל לא על החלל הגורם לחבט.

וצ"ל דבאבן ע"פ הבור ל"ש לומר שהאבן והבור נעשים אחד שהרי האבן אינה בור ואינה אלא מתקיל, ומ"ש רש"י נ"ג א' (ד"ה באנו) דאבן נמי היינו בור, ר"ל לעניין לחייב בעל האבן אף על גרמא מדין בור. וכיון שבעל האבן גרם החבטה משו"ה חייב לשלם הכל, [ומ"מ לר"נ (ולתוס' אף לרבנן) יש חיוב אף על החבטה, אבל מצד התקלה אין לחייב אלא את בעל האבן], ואף למ"ד מתקיל פטור אי נימא דס"ל דבעינן שיעשה החבטה בידים י"ל דהאבן והבור נעשים אחד וכמ"ש החזו"א,

בלבד גרם לנזק ואילוילי מעשיו לא היה נזק, והוי כט' וי' לענין מיתה דמודה רבי דאחרון חייב דל"ש לחייב הראשון, ואה"נ בגוונא שהיה הכלי נשבר אף בח' יש לנו לחייב שניהם [וכדעת האולם המשפט שהובאה לעיל].

ונמצא לפי"ז דבח' וט' תרוייהו חייבין, ואם הכל נשבר רק מחמת הט' רק אחרון חייב, ולפי מי שמצריך שיכרה האחרון שיעור מיתה ילהס"ת בזה אם יהיה אחרון פטור וראשון חייב. ובט' וי', לענין מיתה לכו"ע רק אחרון שחידש המיתה חייב ולענין נזקין דעת רבי דתרוייהו חייבין וכח' וט', אך דעת רבנן דבט' וי' יש גזיה"כ לפטור הראשון אף מתשלומי נזקין. ובי' וי"א בפשטות תרוייהו חייבין, אך דעת כמה מהראשונים דבעינן שיכרה האחרון שיעור מיתה. ובי' וי' לכו"ע תרוייהו חייבין [לבד לר"ז אליבא דרבנן]. ויל"ע במה נחלקו אי בעינן שיכרה האחרון שיעור מיתה או לא. ועכ"פ לכו"ע כל היכא דמציען לחיובי תרוייהו מחייבין.

ובטעמא דתרוייהו חייבין יל"ב דלמ"ד מתקיל חייב הרי שניהם גרמו להחבטה ולפיכך שניהם חייבין, ולמ"ד מתקיל פטור אי ס"ל דלעולם מתקיל חייב אלא דבעי נמי שיהא מקום החבטה משונה מטבע העולם א"ש הא דמחייב לתרוייהו דשניהם גרמו

אלא דמ"מ רק כלפי בעל האבן חשיב הכל אחד אך כלפי בעל הבור שאין לו שייכות להאבן כלל לא נעשה הכל אחד, משא"כ בור בעלמא שאין בזה מתקיל כאבן אלא החלל גרידא מתקילו, בזה אפשר ל"ל דלכו"ע [אף למ"ד מתקיל חייב] הכל נעשה אחד, וא"כ אין מקום לייחס את החבטה להראשון בלבד ומשו"ה שניהם חייבין.

מרחיב בור

איתא בגמ' נ"א ב' הרחיבה לבור אמר רב אשי ניחזי אנן אי בהבלא מיית הרי מיעט הבלא [והקשו תוס': הרבה הוא תימה דנהי דמיעט הבלא מ"מ אם לא דהרחיב לא היה נופל], אי בחבטה מיית הרי קירב הזיקא, איכא דאמרי אמר רב אשי ניחזי אנן אי מההיא גיסא נפל הרי קירב הזיקא ואי מאידך גיסא נפל הרי מיעט הבלא. והרמב"ם (פי"ב הי"ג) פסק את ב' הלשונות בגמ' וז"ל: חפר הראשון בור עמוק ובא האחרון והרחיבו ונפל לתוכו שור ומת אם מחמת הבלו מת האחרון פטור שהרי מיעט הבלו ואם מחמת חבטו מת האחרון חייב שהרי הוא הקריב היזק בור זה, וכן אם נפל השור מאותו הצד שהרחיב האחרון האחרון חייב שהרי הקריב היזק בור זה אע"פ שמת מן ההבל ואם מן הצד שחפר הראשון נפל

הראשון חייב שזה האחרון מיעט הבלו. והטור (ת', ח) תמה היאך פוסק כתרי לישני דודאי פליגי אהדדי יעווי"ש. והשלט"ג נ' ב' הביא דברי הרמב"ם וז"ל: ובור שעמוק י' ובא אחר והרחיבו לפי מה שפסק מיימוני פי"ב מהל' נ"מ אם מחמת חבטה מת חייב השני ופטור הראשון שקירב נזק בור זה, ע"כ. וצ"ע מ"ט ראשון פטור, מאי שנא מי' וכ' דתרוייהו חייבין כיון שנעשה הכל אחד.

ולכן נראה לומר באופ"א שיש חילוק בין חופר לעומק שמרחיק מקום החבטה למרחיב לרוחב שמרחיק מקום התקלה, דבחופר לעומק אינו מרחיק אלא מקום החבטה אבל שפת הבור לא השתנתה ועודנה במקומה כפי שהיתה ונמצא דבין הראשון ובין השני גרמו החבטה ומשו"ה תרוייהו חייבין, [ואצ"ל שנעשה הבור אחד אלא למ"ד מתקיל פטור וכנ"ל], אבל מרחיב בור זה"ה למניח אבן ע"פ הבור שהרחיבו מקום התקלה ל"ש לחייב את בעל הבור כלל על גרם חבטה כיון שתקלתו נסתלקה, ומ"מ ס"ל לר"נ שיש לחייב את בעל הבור על עצם החבטה דהחיוב על החבטה הוא חיוב נפרד מגרם חבט, ואיהו לא ס"ל מ"ש תוס' בדעת רבנן שיש גזיה"כ ונפל ולא שיפילוהו אחרים.

שיטת הבעה"מ

נתבאר לעיל דנחלקו ב' תירוצי תוס' נ' ב' אי מתקיל פטור או חייב, דללישנא קמא פטור כמבואר מהא דנתקל בבור ונפל לאחורי הבור דפטור, וללישנא בתרא מתקיל חייב ומ"מ בהאי דנתקל בבור ונפל לאחורי הבור פטור משום דהתם קול הכורה הוא שגרם לו ליפול ובעל הבור לא עשה אלא חצי תקלה ואין חיוב על חצי תקלה [וכבר נתבאר זה לעיל].

שיטה שלישית בענין מצינו בדברי הבעה"מ נ"ג א' שהוכיח דמתקיל חייב מהאי דהניח אבן ע"פ הבור ובא שור ונתקל בה ונפל בבור דאמר רבא באנו למחלוקת רבי נתן ורבנן [וללישנא קמא בתוס' דמתקיל פטור הא דמיחייב התם בעל האבן הוא משום דיש שם תקלה על הבור כמ"ש תוס' כ"ח ב' וכבר נתבאר זה לעיל], והקשה מנתקל בבור ונפל לאחורי הבור דפטור ואי מתקיל חייב ה"ל לאחיובי, וכתב לחדש דמאי פטור פטור מנ"ש וחייב ח"נ וכל"ב דרבא אליבא דרבי נתן דאמר קסבר רבי נתן האי פלגא נזקא עבד והאי פלגא נזקא עבד, והיינו דאמנם מתקיל חייב אך מ"מ לא עבד אלא חצי מהנזק ומשו"ה פלגא נזקא הוא דמשלם.

ולפי"ז הא דמחייב שמואל על חבט הבור לל"ק בתוס' הוא משום שהכשיר מקום החבטה בידים, לל"ב בתוס' אפשר שחייב נ"ש אף על עצם התקלה [היינו מה שהכשיר שיהיה חבטה וכמשנ"ת לעיל, ולהלן ד"ה איברא יתבאר שכן מוכרח בדעת תוס'], ולהבעה"מ פלגא מתחייב על גרם החבטה מדין מתקיל ופלגא מתחייב על עצם החבטה מדין בעל הבור. ובנתקל באבן ונשוף בקרקע לל"ק פטור שהרי לא הכשיר בידים מקום החבטה, לל"ב חייב נ"ש כיון שהכשיר שיהיה חבטה [דהיינו דמשו"ה קונה את מקום החבטה להתחייב עליו], ולהבעה"מ משלם פלגא נזקא מדין מתקיל אך פלגא נזקא אחר פטור כיון דמקום החבטה לאו ידידיה הוא, ומקום החבטה הרי עבד פלגא מהנזק דכל"ב דרבא אליבא דר"נ נקיטין דהאי פ"נ עבד והאי פ"נ עבד.

עוד כתב שם הבעה"מ וז"ל: ומיהו שהוחלק במים ונישף הוא עצמו בקרקע לרב דס"ל קרקע עולם הזיקתו פטור בעל המים לגמרי שאף התקלה עצמה מחמת הקרקע היא באה שהוא עיקר החלקה לפיכך אי"ז דומה לשור שדחף, עכ"ל. ומבואר דאף לרב מיחייב אתקלה בחבטה ידידיה אלא דבזה פטור כיון דתקלה נמי קרקע עולם היא, ומ"מ לשמואל דס"ל דאקרקע עולם נמי חייב מיחייב הכא

אתקלה דקרקע. ולל"ק דמתקיל פטור הא דמייחייב בהחלק במים ע"כ הוא משום דס"ל דהתקלה היא המים עצמם דאם התקלה היא הקרקע שתחת המים הרי לא הכשירה להתקיל אלא ממילא נעשית מתקיל, ויש לדחות דשפיכת המים על הקרקע היא גופא הכשרת הקרקע לחבוט.

ויל"ע מ"ט בנתקל באבן ונשוף בקרקע משלם רק פ"נ כמ"ש שם הבעה"מ, הרי כבר נתבאר לעיל דאין מקום לחייב על התקלה לחוד, אלא דע"י התקלה קונה מקום החבטה להתחייב עליו, וכיון שקונה מקום החבטה מ"ט לא משלם נ"ש, ובשלמא מניח אבן ע"פ הבור ס"ל לרבנן [לפ"ד תוס'] דמשלם פ"נ וה"ט כיון דבעל הבור נמי צריך לשלם מעיקר הדין אלא שיש לו פטור דונפל ולא שיפילוהו אחרים, אבל בנתקל באבן ונשוף בקרקע שאין לקרקע זו בעלים, כשקונה קרקע זו למה לא ישלם נ"ש, וע"כ דס"ל להבעה"מ דהחייב בא על התקלה לחוד, ולעיל (תחת כותרת מתקיל וחבטה ותחת כותרת מתקיל חייב ד"ה אלא) כתבתי להוכיח דאין לחייב על התקלה לחוד, דא"כ מה בין הבל לחבט יעוויי"ש, ויעויין להלן.

שיטת הרמב"ן

והרמב"ן במלחמות שם פליג אבעה"מ דודאי משלם נ"ש מדין כל היכא דליכא

לאשתלומי מהאי משתלם מהאי, והאריך שם להוכיח דדינא דליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי לא נאמר דוקא כלפי בעל הבור מטעם דאנא תוראי בבירך אשכחתיה דהאי טעמא לאו דוקא וודאי אע"ג דליכא למימר הכי משתלם מיניה כיון דליכא לאשתלומי מהאי, וכתב עוד והיינו נמי דאקשינן בפ"ק י"ג א' אי אליבא דר"נ הא אמר אע"ג דליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי והתם ליכא למימר אנא תוראי בבירך אשכחתיה, וש"מ דלאו דוקא קא אמרינן אלא כדפירשנא, הרי למדת שאפילו נתקל באבן ונשוף בקרקע משלם בעל אבן נ"ש אע"ג דפ"נ עבד.

ומבואר דבעיקר הדבר דכיון דכ"א פ"נ עבד יש לו לשלם ח"נ מודה הרמב"ן להבעה"מ, אלא דס"ל דמשום דינא דכי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי משלם נ"ש, אמנם דעת תוס' י"ג א' (ד"ה אנא) דדוקא גבי בור קאמר דמשלם מהאי טעמא וכ"נ מדברי תוס' נ"ג א' (ד"ה לעולם) [וכן נמי סבר הבעה"מ], ולפי"ז הא דמודה הרמב"ן לל"ב דתוס' דמתקיל משלם נ"ש לאו מטעמייהו הוא דאיהו ס"ל דמעיקר הדין היה צריך לשלם ח"נ וכהבעה"מ אלא דס"ל דמשום דינא דכי ליכא כו' משלם נ"ש, אבל אינהו ס"ל דל"ש דינא דכי ליכא אלא על בעל הבור אבל לא על בעל האבן, והא דמשלם נ"ש הוא מטעמא

דכתיבנא לעיל דהמתקיל קונה את מקום החבטה ומשו"ה חייב נ"ש כדין בעל הבור.

איברא דמדברי תוס' נ' ב' משמע דדינא דכי ליכא הוא לאו דוקא כלפי בעל הבור, שהקשו מ"ט נתקל בבור ונפל לאחורי הבור אמר שמואל דפטור, בשלמא ממחצה פטור משום שהכורה נמי גרם לו ליפול, אבל ח"נ מיהא לשלם כיון שעשה חצי התקלה, ולא עוד אלא אפילו הכל לשלם דהא בגמ' מוקי לה להאי דנתקל בבור כו"נ דס"ל דכי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי, הרי דס"ל דאף בבור מתקיל שייך דינא דכי ליכא, [וכ"נ דעת רש"י נ"ב א' ד"ה חייב בל"ב].

אך הא מיהת ודאי שמעינן מדבריהם דלולא קול הכורה יש לבעל הבור המתקיל לשלם נ"ש, שהרי הקשו דאף היכא דאיכא קול הכורה לשלם בעל הבור נ"ש מדין בי ליכא לאשתלומי מהכורה המתקיל משתלם הכל מבעל הבור המתקיל, הרי דס"ל דעל המתקיל לשלם הכל, ועוד שקודם שכ' ולא עוד אלא אפילו הכל לשלם מדין כי ליכא, הקשו דלשלם מחצה אף בלא דינא דכי ליכא, ואם איתא דסברי דהחויב בא על עצם התקלה לא משלם אלא רביע נזק, דעל התקלה עצמה חייב ח"נ ועל חצי תקלה חייב רבע נזק [דהא

איירי הכא בלא דין כי ליכא], אע"כ דסברי דהחויב בא על הכשרת החבטה.

ומה שהוכיח הבעה"מ כשיטתו דאינו משלם נ"ש מנתקל בבור ונפל לאחורי הבור דפטור ופטור מנ"ש קאמר, דחה הרמב"ן דשאני התם דכיון דהכורה גרם לו להיות נתקל בבור פטור בעל הבור, דאי בתר גרמא אזלת איהו לאו גורם הוא שהכורה הוא דוחף הראשון ואי לאו כורה איהו לא עבד ולא מיד, ואי בתר נזקא אזלת איהו לאו מזיק הוא שהרי נישוף בקרקע עולם ולפיכך פטור לגמרי. ותוס' נ' ב' נמי תירצו כן אלא שהם פטרו מטעם דבעל הבור לא עבד אלא חצי תקלה ואחצי תקלה לא מחייב, אך הרמב"ן פטר רק מטעם שהכורה הוא דוחף הראשון, וצ"ב החילוק.

ונראה לבאר דכבר נתבאר דתוס' ס"ל דהמתקיל חייב על התקלתו נ"ש ואילו הרמב"ן מודה לסברת הבעה"מ דאין לו לשלם אלא ח"נ, ובדעת תוס' נתבאר דהחויב על תקלה הוא לא עצם התקלה אלא שכיון שע"י התקלה הכשיר שיהא חבטה קונה הוא את מקום החבטה ומשו"ה משלם נ"ש דבין תקלה בין חבטה הכל ידידה, ולפי"ז שייך לומר מה שנתבאר לעיל דבחצי תקלה פטור כיון דע"י מעשיו לחוד אין הכשרת חבטה. אך

כשור, אבל בור שהפקירו אינו חייב על הדחיפה.

ולפי טעמים אלו נראה ליישב מה שהקשיתי לעיל על דעת הבעה"מ והרמב"ן דמתקיל חייב על עצם התקלתו ולא משום גורם חבטה, דמהא דקאמר שמואל להבלו וכ"ש לחבטו מוכח דאין החיוב בא על עצם התקלה דאם בא על עצם התקלה מאי אולמיה דתקלה לחבטה מתקלה להבל, אע"כ דעל עצם התקלה אין לחייבו אלא משום שהכשיר שיהא חבטה, וליישב דעת בעה"מ והרמב"ן נראה דאכן בבור אין מקום לחייב על התקלה מהטעמים שהוזכרו לעיל שחלל אינו תקלה או שתקלה זו אינה ממונו, ולפיכך אמר שמואל להבלו וכ"ש לחבטו דבזה באמת בא החיוב על החבטה, אך במקום שא"א לחייב על החבטה כגון מניח אבן ע"פ הבור וכגון נתקל באבן ונשוף בקרקע בזה יש לחייבו על עצם התקלה [ולא משום שהכשיר חבטה], וכיון דפ"נ עבד ס"ל להבעה"מ דמשלם ח"נ, והרמב"ן ס"ל דאכן פ"נ עבד ומ"מ נ"ש הוא דמשלם מטעם דכי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי, ותוס' ס"ל מחד גיסא דל"ש דינא דכי ליכא כלפי בעל השור, אך מאידך גיסא ס"ל דהחיוב בא על מה שגרם ע"י תקלתו לחבטה, ודין גרמא שיקנה מקום

הרמב"ן דס"ל דמעיקר הדין יש לו לשלם ח"נ ע"כ דלא סבירא ליה האי סברא, אלא ס"ל דהחיוב בא על התקלה גרידא [אע"פ שדבר תמוה הוא וכדלעיל], ולפיכך לא יכול לסבור דיש פטור של חצי תקלה דמאיזה טעם יפטור על חצי תקלה הרי כיון דזה אינו יכול וזה אינו יכול יש לו להתחייב כאילו עשאה כולה, לכך הוצרך הרמב"ן לטעמא שהכורה הוא דוחף הראשון ואי לאו כורה איהו לא עבד ולא מידי. [אכן יל"ע מ"ט תוס' לא כתבו כהרמב"ן].

מתקיל בחלל

והקשה הרמב"ן לרב דאמר בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו למה לא יתחייב על התקלת החלל מדין מתקיל וכמניח אבן ע"פ הבור דחייב דחשבינן ליה כשור שדחף, ותירץ הרמב"ן בשם הראב"ד די"ל דלא דמי דבשלמא אסו"מ שנתקל בהם הם שדחפוהו בקרקע עולם ודינם כשור שדחף דהיכא דליכא לאישתלומי מבור משתלם משור לכו"ע, אבל בור אע"פ שהוא גרם לו שהרי חפר שם מ"מ לא נתקל בגוף מעשיו אלא העפר שנסתלק משם הוא הגורם ולא הוא דחפו אלא הוא שנדחף מעצמו מפני שלא מצא שם עפר. והרמב"ן גופיה כתב לחלק באופ"א שלא חייבו הדוחף אלא בממונו כגון אבנו שלא הפקירה שהוא חייב על הדחיפה

החבטה ומשו"ה נ"ש הוא דמשלם כיון דהכל ידידה הוא.

ולפמ"ש הרמב"ן בתירוץ השני שלא חייבו הדוחף אלא בממונו נראה דיהא חלוק דין נתקל באבן ונשוף בקרקע בין אבנו דהפקירה לאבנו דלא הפקירה, דבאבנו דהפקירה לא יהיה חייב אלא אם נשוף נמי בהאבן ויתחייב על החבטה ידידה, אבל באבנו דלא הפקירה יהיה חייב אף דנשוף בקרקע דבתקלה שהיא ממונו חייב על עצם התקלה, אבל להראב"ד י"ל דאף באבנו דהפקירה חייב אע"פ דנשוף בקרקע כיון דמ"מ מתקיל זו יש בו ממש, אך צ"ב בלשון הרמב"ן שכתב וז"ל: ואני אומר שלא חייבו הדוחף אלא בממונו כגון אבנו שלא הפקירה שהוא חייב על הדחיפה כשור, אבל בור שהפקירו אינו חייב על הדחיפה כיון שלא הוזק אלא בקרקע עולם, ולא חייבתו תורה אלא בהבלא דכתיב ונפל עד שיפול דרך נפילה, ובבור ברשותו הא מודה רב, עכ"ל. וצ"ב בדבריו, חדא מ"ש אבל בור שהפקירו כו' דלכאורה היה לו לומר חידוש גדול יותר – אבל אבנו דהפקירה פטור, דלהראב"ד כה"ג חייב כיון שיש בתקלה ממש ולהרמב"ן פטור כיון שאינה ממונו וכ"ש בור הפקר. ועוד שסיים דבריו וכתב דבור שהפקירו אינו חייב על הדחיפה כיון שלא הוזק אלא בקרקע עולם, והיה לו לומר אינו

חייב על הדחיפה כיון דלאו ממונו הוא, ואח"כ לומר דאפילו על החבטה אינו חייב כיון שקרקע עולם היא.

וממ"ש ובבור ברשותו הא מודה רב נראה דמחייב בזה על עצם הדחיפה משום דממונו הוא ואינו מודה לסברת הראב"ד דבבור דהדוחף הוא החלל ל"ש בו שם תקלה כיון דלית ביה מששא, וא"כ הא דמודה רב בבור ברשותו דחייב הוא מדין בור, דמדין שור ליכא לחיוביה כיון דכל מידי דלית ביה מששא לאו ממונו הוא כמ"ש הרמב"ן כ"ט א', ולא מצינו שחייבה תורה כה"ג אלא בבור דמחייב אהבל אע"פ דלית ביה מששא, ולפי"ז צ"ב במ"ש הרמב"ן לעיל שם דילהס"ת בהא דמודה רב בבור ברשותו אם הוא מדין בור או מדין שור ולא מסיימי יעוי"ש.

מתקיל לרב

והנה הרמב"ן הבין דמתקיל חייב ומשו"ה הקשה דכשם שמחייב רב באבן ע"פ הבור כמו"כ ליחייב בבור סתם על החלל המתקיל, ולזה תירץ דחלל אין עליו שם מתקיל או משום שאין בו ממש או משום שאינו ממונו, אבל תוס' כ"ח ב' נקטו דמתקיל פטור ומשו"ה הקשו איפכא דכמו דפוטר רב במתקיל לבור דס"ל דל"ש לחייבו על התקלה

היכי דהחבטה היתה בקרקע עולם [דתוס' שם ס"ל דהחיוב בתקלה היכי דנתקל באבן ונשוף באבן הוא לא עצם התקלה אלא כיון שהכשיר שיהא חבטה, אבל היכא שהכשיר שיהא חבטה בקרקע עולם פטור כיון שאין הקרקע שלו, או דסברי שהחיוב הוא על עצם החבטה], כמו"כ ליפטר באבן ע"פ הבור כיון שאין ההבל שלו, ובשלמא לשמואל י"ל שהבור נעשה אחד עם האבן, אבל לרב אם איתא דהבור נעשה אחד עם האבן ה"נ נימא בכל בור דהחבט נעשה אחד עם התקלה. [ולעיל (תחת כותרת שם תקלה ד"ה ותרצו) כתבתי בביאור ד' תוס' די"ל דלעולם סבירא להו דמתקיל חייב אלא דמ"מ צריך שתהא ההתקלה לתוך מקום משונה מטבעו של עולם, ומ"מ הקשו דכי דסבר רב דבעינן שתהא החבטה ידיה כגון אסו"מ אבל בור דעלמא כיון דהחבטה בקרקע עולם היא פוטר, כמו"כ נימא באבן ע"פ הבור שכיון שאין הבור שלו ליפטר אתקלה, ובשלמא לשמואל י"ל שחייב על עצם ההתקלה בין באבן ע"פ הבור בין בבור סתם, אבל לרב דמצריך נמי שתהא החבטה ידיה מאי איכא למימר].

ותירץ החזו"א (ס"ה סק"ב) דמתקיל לא שייך אלא למקום החיוב, דהיינו כגון חבטה ידיה כיון שעל חבטה כזו חייבתו תורה משו"ה חייב הוא על עצם התקלתו למקום זה,

אבל לענין חבטה דקרקע עולם כיון דהתורה לא נתנה בזה דין בור לא חשיב הבור כמזיק גם בהפלה, ולפי"ז י"ל דבשלמא באבן ע"פ הבור כיון דיש הבל בבור והבל מזיק הוא משו"ה מחייב רב על ההפלה למזיק זה, אבל בור דעלמא כיון דלדידיה חבטה לאו מזיק הוא ל"ש לחייבו על ההפלה לחבטה.

וכתב החזו"א שם וז"ל: וצ"ע מי דחקן לראשונים ז"ל ליישב הא דרבא דהניח אבן ע"פ הבור אף לרב והלא שפיר י"ל דרבא כשמואל ס"ל דחייב על חבט.

שיטת הרא"ש והטור

נתבאר דלתוס' כ"ח ב' ולחד תירוצא בתוס' נ' ב' נתקל באבן ונשוף בקרקע פטור, ולחד תירוצא בתוס' שם ולהבעה"מ והרמב"ן חייב אלא דתוס' והרמב"ן מחייבים נ"ש והבעה"מ ח"נ, ואף התוס' והרמב"ן חלוקים בטעמים דלהתוס' כיון שהכשיר בתקלתו שיהא חבטה משו"ה קונה את מקום החבטה להתחייב עליו, ולהרמב"ן החיוב בא על עצם התקלה [ולא משום שהכשיר חבטה] והא דאינו משלם ח"נ כשיטת הבעה"מ הוא משום דינא דכי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי.

ובדעת הרא"ש יל"ע מאי קסבר דבהמניח (סימן ד' ה') כתב דנתקל באבן ונשוף בקרקע פטור אפילו לשמואל, דעד כאן לא מחייב שמואל אלא כשנחבט בקרקע כריית בורו אבל אל"ה פוטר, כדאמר שמואל נ"ג א' גבי נתקל בבור ונפל לאחורי הבור דפטור. אמנם בהפרה (ס"ז) כתב הרא"ש אם עשה תל ברה"ר גבוה עשרה ועלה שור עליו ונפל לארץ ומת לרב פטור לשמואל חייב בעל התקלה הכל אליבא דרבי נתן דאמר כי ליכא לאשתלומי מהאי משתלם מהאי, ולא דמי להא דאמר שמואל לקמן נתקל בבור ונפל לאחורי הבור פטור, דהתם גם מקול הכרייה נבעת ולא עשה בעל הבור אלא חצי תקלה הלכך פטור לגמרי.

הרי לנו סתירה ברורה בדברי הרא"ש דבהמניח כתב דנתקל באבן ונשוף בקרקע פטור והוכיח כן מנתקל בבור ונפל לאחורי הבור וכדעת תוס' כ"ח ב', ובהפרה כתב דעלה לתל ונפל לארץ לשמואל חייב והקשה ע"ז מנתקל בבור ונפל לאחורי הבור ותירץ דשאני התם דהויא חצי תקלה, וזה מתאים לדעת הרמב"ן, דאילו לל"ב דתוס' נ' ב' כבר נתבאר לעיל (תחת כותרת שיטת הרמב"ן ד"ה ומבואר וד"ה איברא) דטעמא דמשלם הכל הוא לא משום דינא דכי ליכא כו' אלא משום דקונה מקום החבטה יעוי"ש.

ויל"ע במה שכתב הרא"ש בהפרה ליישב הא דפטור שמואל בנתקל בבור ונפל לאחורי הבור דשאני התם דהויא חצי תקלה, דכבר נתבאר לעיל (שם ד"ה ונראה) דהרמב"ן לית ליה האי סברא וכדלהלן, דהנה תוס' כ' ליישב הקושיא מהאי דנתקל בבור כמ"ש הרא"ש דשאני התם דהויא חצי תקלה, ואילו הרמב"ן כתב דשאני התם שהכורה הוא דוחף הראשון, ויל"ע מה בין תירוץ הרמב"ן לתירוץ תוס', וכתבתי שם לבאר ע"פ משנ"ת שם בדעת תוס' דהחויב על התקלה הוא לא על עצם התקלה אלא שכיון שע"י התקלה הכשיר שיהא חבטה קונה הוא את מקום החבטה, ולזה שייך לומר דאחצי תקלה פטור כיון דע"י מעשיו לחוד אין הכשרת החבטה, אבל הרמב"ן שסובר שמעיקר הדין יש לו לשלם ח"נ ע"כ דלא סבירא ליה האי סברא, אלא ס"ל שהחויב בא על התקלה גרידא ולפיכך אינו יכול לומר דיש פטור של חצי תקלה דמאיזה טעם יפטר על חצי תקלה הרי כיון דזה אינו יכול וזה אינו יכול יש לו להתחייב כאילו עשאה כולה, ולכך כתב הרמב"ן בטעמא דפטור, שהכורה הוא דוחף הראשון ואי לא כורה איהו לא עבד ולא מיד, כ"ז נתבאר לעיל, ולפי"ז צל"ע בדעת הרא"ש שמצד אחד כתב כסברת הרמב"ן דמעיקר הדין יש לו לשלם ח"נ ואינו משלם נ"ש אלא מדין כי ליכא כו', ומאידך

הקרקע שסמוכה לו שם תקלה, א"כ ל"ל למימר דפטור משום חצי תקלה בלא"ה פטור כיון דמתקיל פטור היכא דאין החבטה במקום שיש שם תקלה עליו, ואף הפלפולא חריפתא שם נשאר בקושיא בזה וצ"ע.

כ"ח וניעו

ג' ב' אדם מאי אבות ומאי תולדות אית ביה כו' אלא אכחו וניעו היכי דמי אי בהדי דאזלי קמזקי כחו הוה אי בתר דנייח בין לרב בין לשמואל היינו בור, ופירש"י אי בתר דנייח אחר נוח הרוק לארץ הזיקו שהוחלק אדם בהם, בין לרב בין לשמואל היינו בור דהא ודאי תקלה דאפקרה היא. ויל"ע בהאי בור דכחו וניעו היכי איירי, דבשלמא אי נימא דנתקל באבן ונשוף בקרקע חייב איכא לאוקמה כגון דהוחלק בכחו וניעו ונחבט בקרקע, אבל אי נתקל באבן ונשוף בקרקע פטור היכי איירי, וגבי נשברה כדו כ' תוס' כ"ח ב' דצריך לאוקמה כגון דנחבט בקרקע דתחת המים אבל הכא גבי כיחו וניעו קשה הוא לאמרו שהרי כיחו וניעו מועטים הם ואינם מתפשטים דיים בקרקע שנוכל לומר דנחבט בקרקע שתחתיהם.

ואמר הגר"י שינברג דצריך לומר דהוחלק בכחו וניעו ונפל לתוך בור ברה"ר

גיסא כתב בטעמא דפטור בנתקל בבור ונפל לאחורי הבור דשאני התם דהויא חצי תקלה וכמ"ש תוס', וצ"ב.

ויעויין פלפולא חריפתא (פ"ה אות א') במ"ש ליישב סתירת דברי הרא"ש יעוי"ש, וציין עוד דהטור ג"כ סותר דבריו, דגבי תל כתב (סימן תי סעיף יח) דאם עשה תל ברה"ר גבוה י' ועלה עליו שור ונפל לארץ והוזק או מת חייב, וגבי אסו"מ כתב (סימן תיא סעיף א) דאם נתקל באבן ונישוף בקרקע פטור. וכן ילה"ק ע"ד רש"י מדף נ' ב' ד"ה דעבד גובה, עמש"כ נ"ב א' ד"ה לאחריו.

והדרישה (תי"א) כתב ליישב דתל גבוה י' יש שם תקלה עליו כיון שהקרקע שסמוכה לו משונה מטבע העולם וכעין שכ' תוס' כ"ח ב', אבל הקרקע שסמוכה לאסו"מ אינה משונה מטבע העולם ומשו"ה מיפטר עלה, אמנם תוס' ודאי לא אחזו בדיעה זו, שאחר שכ' דבנתקל בגובה ונחבט בארץ חייב אוקמוה להאי דנתקל בבור ונפל לאחורי הבור דפטור משום דהוא חצי תקלה, ואם איתא, בלא"ה פטור כיון דהחבטה היתה במקום שאין שם תקלה עליו, עכת"ד. אכן אכתי צ"ע במ"ש הרא"ש דבנפל לאחורי הבור דפטור הוא משום חצי תקלה, ולדידיה ודאי צ"ע דכיון דסבר דמתקיל פטור ושאני גובה דיש על

תהא מחמת הבור, ונמצא לפי"ז דלא איירי
הגמ' כאן בשיטת רבנן דר"נ.

מבעה זה המים

ד' ב' ואימא מבעה זה המים, ובתוס' איתא
בזה"ל: וא"ת והני מים ה"ד אי דמשקיל
עליה בדקא דמיא ובכח ראשון כחו הוא ואי
בכח שני גרמא בעלמא הוא כדאמרינן
בהנשרפין וי"ל דמיירי בכח שני וקמ"ל דבכח
שני נמי חייב א"נ בתר דנחו ולא דמי לבור כגון
פותקין ביבותיהן דלקמן (ו' א') ואע"ג דאתי
במה הצד הו"א דאיצטריך לכותבו לחייב כלים
דמבור לא הוה שמעינן, וכן פירש"י כפירוש
השני וז"ל: שאם שפך אדם מימיו לרה"ר ובא
אחר ונטפפו עליו חייב השופכן.

ויל"ע אם מים היו אב, האם אסו"מ ברה"ר היו
תולדת בור או תולדת מים ונ"מ לפטור
בהו כלים.

דחשיב כאבן ע"פ הבור, אך הקשה ע"ז דסוגיין
דהכא כרב ובדעת רב מבואר מדברי תוס' שם
דאין לחייב על תקלה כלל [ונתבאר לעיל תחת
כותרת מתקיל לרב], ותירץ דמודה רב בבור
ברשותו דחייב וא"כ י"ל דנתקל בכיחו וניעו
ונפל לתוך בור ברשותו.

אך ק"ל דאם מדין מתקיל א"א לחייבו אלא
מדין הבור שברשותו א"כ לא חשיב אדם
המזיק, אלא דינו כדין בור ברשותו שחייב מדין
שור או מדין בור כמבואר בדברי הרמב"ן כ"ט
א', ועוד דאם לא חייב מדין התקלה אלא מדין
בורו א"כ לפי מ"ש תוס' נ"ג א' בדעת רבנן
דר"נ דבעל הבור פטור משום ונפל ולא
שיפילוהו אחרים הכא נמי ליפטר, דבפשטות
דין ונפל ולא שיפילוהו אחרים הוא לא דין
בבעל הבור דנימא דאם ה'אחרים' שהפילוהו
דידיה הוא חייב, אלא הוא דין בבור שהנפילה